

ВЕЩНИК

Литературен

ВЕЩНИК

Отзиви

- Калин Донков
- Лора Динкова
- Теси Байла

Моето софийско детство

- Никос Хартомацидис

Рубриката „Киноскоп“

- Калина Николова
за „Литъл Ричард, който
беше всичко“ – в новия филм
на Лиза Кортес

- Разговор с Вал Стоева

- Петър Михайлов
за „Времеубежище“
от Георги Господинов

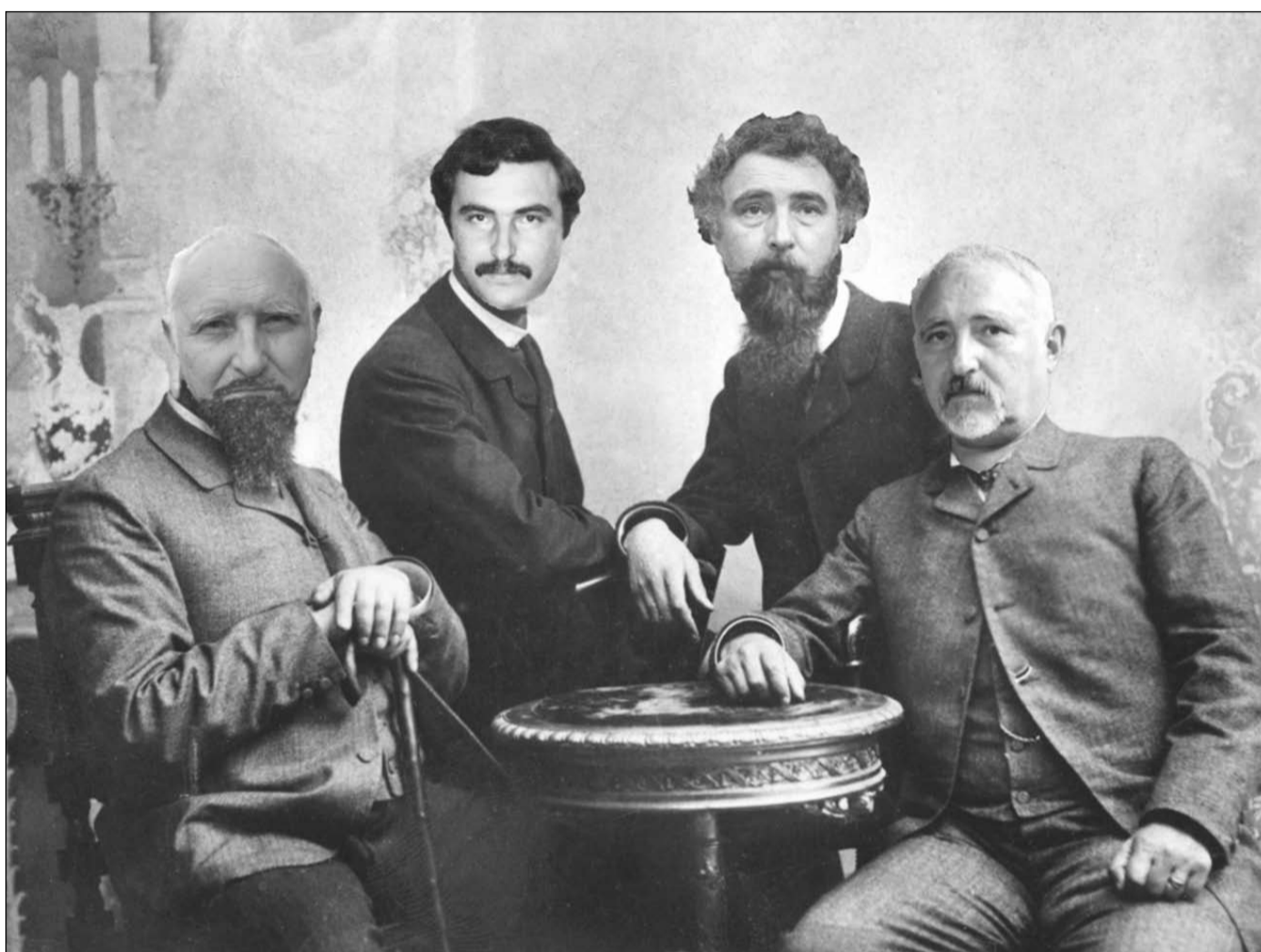
За книгите и четенето

- Оля Стоянова
и Стефан Иванов

- Откъс от новия роман
на Яница Радева

- Три разказа
на Симона Йованоска

- Съвременна гръцка поезия

Светлозар Игов като Четворката на „Мисъл“. Изображението е публикувано в „Литературен вестник“, бр. 29/2015 със следното уточнение „Фотошарж. Колажът е дело на Стефан Галибов, използвани са кадри и на Зафер Галибов.“

IN MEMORIAM

Светлозар Игов

На 28 септември ни напусна проф. г.ф.н. Светлозар Игов – един от големите литературни критици и историци на нашето време, приятел на „Литературен вестник“. Той беше не само изключителен учен и автор на десетки литературоведски монографии и изследвания, но и литературен артист, поет, романист, враг на бездарията и творческото малодушие.

В превод на Светлозар Игов чехияците българи имаха възможност да се запознаят с едни от най-значимите писатели и поети от бивша Югославия през XX век – Иво Андрич, Йован Христич, Иво Чипико, Душан Матич, Миодраг Павлович и много други.

Неговите „История на българската литература“ и „Антология на българската поезия“ са изключително мащабни проекти, предлагащи цялостна картина на българската литература от възникването ѝ през IX век до наши дни. Това са ненадминати опити да се създаде както периодизация, така и философия на българската литература. Но също така оказали се сред най-практичните пътеводители за няколко поколения български студенти през дебрите на филологическото висше образование.

Огромната ерудиция и убеждението му, че литературата трябва да се извиси едновременно над идеологическите клишета, но и над пазарния диктат превърна написаното от Светлозар Игов в дългосрочна провокация

за културата ни. Напомняйки на съвременните литературни майстори, че трябва да се гържи билото „по-горе“, но и поддържайки образа си на екстравагантен интелектуалец, през 2007 г. Светлозар Игов създаде наградата „Дъбът на Пенчо“ в размер на 0 лв., връчвана до „изсъхналия ствол на дъба“ на Пенчо Славейков за цялостно творчество и за отделни книги, имащи принос към модерната българска литература и изследването ѝ. Светлозар Игов е носител на значими национални награди и признания, сред които наградата за литературна критика „Иван Радославов и Иван Мешекков“, литературната награда „Иван Динков“, наградата „Йордан Йовков“ и Вазовата награда. Светлозар Игов оставя непреодолима празнота след себе си за всички, които го обичаха и уважаваха. Влиянието на неговите трудове и приносът му към българската и славянската култура, страстта му към съвременните автори и техните предтечи, към родното като световно няма да изчезне. Ще продължи да живее в умовете и сърцата на всички нас.

Вечна му памет!

AB

Национален
фонд
„Култура“

Броят се издава с подкрепата на НФК

ISSN 1310-9561

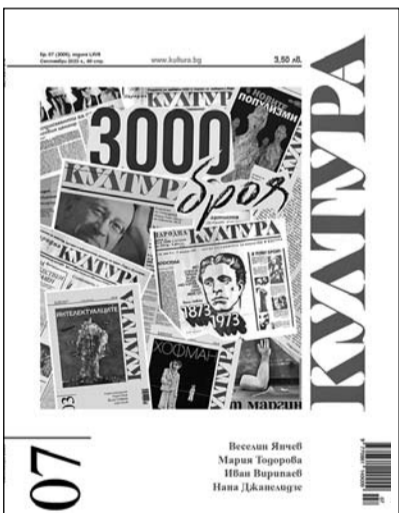

9 771310 956011

В центъра на новия брой 183 на списание „Християнство и култура“ е проблемът за отношението на християнското учение към войната, политическите идеологии и светската власт. Темата е представена в текстовете на отец Павел Събев *За покорството към „наредените от Бога власти“* през призмата на новозаветната библеистика и на отец Стоян Чиликов *Християнството и войната на базата на библейските и светоотеческите текстове на Църквата*. Проблемът е засегнат също и в текстовете на покойния български философ и политически емигрант Асен Игнатов *Инструментализиране на православно християнство в Източна Европа* и на архиеп. Дезмънд М. Туру *Да бъдеш човек, означава да бъдеш свободен*. Статията на архим. Кирил Ховорун *Да не създаваме „потомкинско село“ на икуменизма и миротворството* е посветена на актуалната тема за войната в Украйна. В превод на Тони Николов в броя е включено *Апостолическото писмо на папа Франциск по случай 400-годишнината от рождението на Блез Паскал*. На друга емблематична духовна фигура – св. Тереза от Лизуо, е посветена беседата на о. Максимилиан Конечни *Малката света Тереза в живота на св. Максимилиан Колбе*. В рубриката „Пътища“ отец Петко Вълв от пастирска перспектива говори за апатията и кризата на отговорността като болести на съвременното. В рубриката „Християнство и история“ Венцислав Каравълчев запознава читателя с любопитни подробности от житието на св. Ирина и свидетелствата, които я свързват с Месемврия. В рубриката „Християнство и литература“ е представено изследването на Владимир Градев *Между сабята и стълбата: Данте и културата на исляма*, а Вениамин Пеев среща читателя с новото издание *Антология на протестантската поезия в България*. В рубриката „Галерия“ е представено творчеството на румънския иконограф и преподавател Михай Коман.

Новият брой на сп. „Култура“ е юбилеен – 3000 броя, откакто изданието съществува. Затова този брой е 90 страници; вътре в него можете да откриете емблематични автори и текстове, публикувани още във в. „Народна култура“, както и гледните точки на дългогодишни наблюдатели на изданието като проф. Георги Каприев, Митко Новков или Диана Попова – за задачите на „Култура“ вчера и днес. И още: как мислим Септември '23 – кръстосване на интерпретациите на историците проф. Веселин Янчев и проф. Мария Тодорова. В рубриката „Идеи“ – гледните точки на Тимоти Гартман Аш, Брайън Боек и Робер Редекер. И още: разговори с Иван Вирипаев, Нана Джанелидзе, Ангел Станков, Александър Секулов и Галин Стоев. Фотографиите в броя са от архива на Тодор Кемилев, а разказът „Богородица“ е на Деян Енев.

На 16 октомври 2023 г. между 9:00 и 20:00 ч. в Нова конферентна зала на СУ „Св. Климент Охридски“ ще се проведе научна конференция „Литература и психоанализа“, организирана съвместно от Асоциация „Българско психоаналитично пространство“ и Катедра „Теория и история на литературата“ към Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Научният форум е ориентиран към психоаналитици, изследователи, работещи в перспективата на психоанализата, литературната теория, науките за човека, психоаналитичните прочити на литературата, кино, визуалните медии, живопис, театър, музиката и другите изкуства. Основната задача на конференцията е разглеждането на фигури и концептуални персонажи, централни за литературата и за психоанализата като Ерос, Танатос, Едип, Антигона, Нарцис, Медея, Медуза, Дон Жуан, Хамлет, Фауст, Одисей и др., но също така тя е отворена за изследвания както на възможните и невъзможните „пресичания“ между фигурите на литературата и психоанализата, така и към изследвания върху езиковия, несъзнавания, фантазмения характер на различни съвременни явления, социални ситуации и напрежения или пък политически конфликти. Конференцията „Литература и психоанализа“ е продължение и своеобразно обобщение на многогодишната работа в ежемесечния интердисциплинарен семинар „Литература и психоанализа“, организиран от Асоциация „Българско психоаналитично пространство“, Катедра „Теория и история на литературата“ на СУ „Св. Климент Охридски“, Института за литература към БАН. Сред основните участници в конференцията са Мимоза Димитрова, Дарин Тенев, Невена Панова, Иван Дулов, Камелия Спасова, Ирена Кръстева, Валентин Калинов, Валентин Йорданов, Лилия Трифонова, Еньо Стоянов, Кристиан Енчев, Георги Герджиков, Франческа Земярска, Габриела Русинова, Георги П. Павлов, Стефан Гончаров, Васил Василев, Георги Илиев, Мария Калинова, Богдана Паскалева, Розалина Дочева и др. Жизел Шабудез (Еспас Аналитик – Париж) ще изнесе онлайн пленарен доклад на тема: „Да прекосим мъжкото: между литература и психоанализа“ от 9:30 до 10:30 ч. Лекцията на 2-жа Шабудез ще бъде на френски език с осигурен превод на български. Дискусията след нейното представяне ще бъде модерирана от Мимоза Димитрова (АБПП), като в нея може да се включите както онлайн, така и като част от публиката в Нова конферентна зала, където ще има голям екран за излъчването на пленарната сесия. В дискусията върху пленарния доклад може да участвате на английски, френски и български език.

За допълнителна информация и линк към онлайн лекцията вижте официалните сайтове на Факултета по славянски филологии на Софийския университет и Асоциация „Българско психоаналитично пространство“.

ПРОГРАМА

9:15 до 9:30 ОТКРИВАНЕ: ИВАН ДУЛОВ (АБПП) и МАРИЯ КАЛИНОВА (СУ)

ПЛЕНАРЕН ДОКЛАД / МОДЕРАТОР: МИМОЗА ДИМИТРОВА (АБПП)

9:30 до 10:30 ЖИЗЕЛ ШАБУДЕЗ (Еспас Аналитик – Париж), Да прекосим мъжкото: между литература и психоанализа

Join Zoom Meeting: <https://us02web.zoom.us/j/86300769619>... ID: 863 0076 9619 Passcode: 811192

10:30 до 11:00 КАФЕ-ПАУЗА

ПРЕМИЕРА

Премиера на „Мед от ос“ на Владислав Христов

На 17 октомври от 18.30 часа в *Унгарския културен институт* ще се проведе премиерата на новата книга с фейлетони и хумористични разкази на Владислав Христов „Мед от ос“. Книгата ще представи Росица Чернокожева.

Заповядайте!

ПАНЕЛ I / МОДЕРАТОР: РОЗАЛИНА ДОЧЕВА (АБПП)

11:00 до 11:15 ИВАН ДУЛОВ (АБПП), Едип – опит за представяне в три плоскости
11:15 до 11:30 НЕВЕНА ПАНОВА (СУ), За психоаналитичния аспект на класическата Сократово-Платонова психагогия
11:30 до 11:45 МАРИЯ КАЛИНОВА (СУ), *Сега аз съм станал Смъртта, унищожителят на световите* (Самоинструментализацията на науката и фантазиите за технологичния край на света)
11:45 до 12:00 ГЕОРГИ ИЛИЕВ (БАН), Понятието на Фройд за „единична черта“ и фантастичната представа „бият

детето“: механизъм на идентификация в съвременната политическа теория
12:00 до 12:15 ФРАНЧЕСКА ЗЕМЯРСКА (СУ), Алексей: портрет на един глас
12:15 до 13:00 ДИСКУСИЯ

13:00 до 14:00 ОБЕДНА ПОЧИВКА

ПАНЕЛ II / МОДЕРАТОР: МИМОЗА ДИМИТРОВА (АБПП)

14:00 до 14:15 ДАРИН ТЕНЕВ (СУ), Едип различно и отново и отново по-различно (Потенциите на историята във версията на Дюренмат)
14:15 до 14:30 КАМЕЛИЯ СПАСОВА (СУ), Фигурата на Одисей между Сцилата на позволяването и Харибдата на забраняването: върху необходимостта от избор
14:30 до 14:45 СТЕФАН ГОНЧАРОВ (СУ), Демонтиране на въображаемото: афантазията и езикът на кино
14:45 до 15:00 ЕНЬО СТОЯНОВ (СУ), Алгоритъм и метонимия: големият Друг в дигиталните медии
15:00 до 15:15 КРИСТИЯН ЕНЧЕВ (БАН), Морис Бланшо и неговият прочит на „Задачата на преводача“ на Валтер Бенямин
15:15 до 16:00 ДИСКУСИЯ

16:00 до 16:15 КАФЕ-ПАУЗА

ПАНЕЛ III / МОДЕРАТОР: БОГДАНА ПАСКАЛЕВА (СУ)

16:15 до 16:30 ГЕОРГИ П. ПАВЛОВ (СУ), Съвременна несигурност, тревога и незнание: Фауст на Анна Имхоф
16:30 до 16:45 ЛИЛИЯ ТРИФОНОВА (СУ), Русалките в литературата и изобразителното изкуство: перверзията и фигурата на фаталната жена
16:45 до 17:00 ВАСИЛЕН ВАСИЛЕВ (СУ), Cogito и субектът на психоанализата: позиции на несъзнаваното в метафизическите размисления на Рене Декарт
17:00 до 17:15 ГЕОРГИ ГЕРДЖИКОВ (СУ), Нарцисизмът: психо-социалното заболяване на късната модерност
17:15 до 17:55 ДИСКУСИЯ

17:55 до 18:15 КАФЕ-ПАУЗА

ПАНЕЛ IV / МОДЕРАТОР: ЛИЛИЯ ТРИФОНОВА (СУ)

18:15 до 18:30 ИРЕНА КРЪСТЕВА (СУ), Въображение, Въображаемо, Въобразено в Седем портрета на Низами
18:30 до 18:45 ВАЛЕНТИН КАЛИНОВ (АБПП / ПУ), *Il n'y a pas de rapport littéraire*: за употребата на психоанализата
18:45 до 19:00 ГАБРИЕЛА РУСИНОВА (СУ), Освобождаване от еротизма. Фройд след Батай
19:00 до 19:15 ВАЛЕНТИН ЙОРДАНОВ (АБПП), Нелогичното за Аристотел в „Едип цар“ – симетрии между литературната теория и психоанализата
19:15 до 19:50 ДИСКУСИЯ

19:30 ЗАКРИВАНЕ НА КОНФЕРЕНЦИЯТА

НОВА РУБРИКА ЗА КИНО

Калина Николова

КАЛИНА НИКОЛОВА завършва специалност кинознание във Франция. Започва да пише авторски ревиюта за български и чуждестранни филми на онлайн платформите Kinematograf.bg и ArtPortal.news. Участва в екипа на различни студентски продукции, сред които

и документалният „Може и нищо общо да няма“ номиниран на Sofia film fest и финалист на IFF On the beach. В момента изучава кинорежисура в класа на проф. Георги Дюлгерев в Нов български университет.

Литъл Ричард, който беше всичко – в новия филм на Лиза Кортес

Литъл Ричард умира през 2020 г. на 87-годишна възраст и сякаш е дошъл моментът за равностойка за дългия път, който музикантът изминава, за да се превърне в *Архитектът на рокендрола*. „Литъл Ричард: Аз съм всичко“ на Лиза Кортес дебютира на фестивала Сънданс през януари 2023 г., но премина тихо и през София с една проекция в Дома на киното по време на фестивала за документални филми Sofia DocuMENTAL през септември.

Лиза Кортес прелита историята на различни артисти, познавали Литъл Ричард, заедно с архивни материали – принцип, който режисьорката следва при изграждането на разказа и в двата си предишни филма: „The Remix: Hip Hop X Fashion“ и „All In: The Fight for Democracy“. Във филма и за Литъл Ричард обаче спектакълът от наративни и визуални похвати е много по-широк и смел. Чрез специални ефекти Кортес представя зараждането на кариерата на музикантката като космическа експлозия, подобна на Големия взрив, пресъздавайки визуално метафората „роди се звезда“, а самият Литъл Ричард в определени моменти се явява като магически звезден прах. С тази абстрактна визуализация режисьорката, както споделя в свое интервю, иска да напомни за влиянието и присъствието му във всеки един от нас. Впечатляващ е и броят на интервюираните – учени, музиканти и всички онези артисти, които говорят за него с благодарност за следите, които е оставил в личния им и творчески път. Техните разкази, съчетани с невероятните архивни кадри от концерти, различни музикални церемонии и медийни изяви на певица, подплатяват филма, оформяйки колоритния образ на Литъл Ричард. Лиза Кортес проследява хронологично най-важните моменти от живота и кариерата му, но същевременно създава усещането, че подобно на Космоса Литъл Ричард е необятен и не може да бъде разказан докрай, а единствено преживяван и слушан – дори днес, години след като рокендролът далеч не е толкова млад.

Ричард Пениман – Живият пламък, както после ще го наричат, израства в семейство с 12 деца в Макон, Джорджия, където баща му Чарлз „Бъд“ Пениман е църковен служител, собственик на нощен клуб и търговец на ликьор. Във филма американският певец и актьор Били Портър разказва как тийнейджърът Ричард е изгонен от дома си заради това, че е гей. Няколко години по-късно Бъд внезапно се разкайва и приема обратно сина си. Съвсем случайно, разбира се, това приемане на блудния син съвпада с момента, в който първите му записи започват да се продават доста добре. Все пак Ричард остава завинаги свързан с родното си място и неслучайно един от прякорите, с които ще се прочуе, е Детето от Юга. Лиза Кортес по много интересен начин обвързва спомените и впечатленията от детството на Ричард в Джорджия с ранните му композиции. В паралелен монтаж се редуват архивни кадри от потегляне на преминаващ влак, чийто ритъм прераства в същото пулсиращо барабанене, превърнало се в лайтмотив в песните му. Синхронните движения на перачките в родното градче на Ричард ритмово отново са обвързани с шеметното препускане по октавите на пианото. „Югът е домът на всички куър неща“, казва писателката Зандрия Робинсън и добавя, че „куър“ означава преди всичко „различие“. А Литъл Ричард определено е бил различен.

Кортес умело вплита *куър* аспектите на постоянно променящото се алтер его на музикантката. Ричард започва кариерата си със сценичното име Princess La Vonpe, учи се да свири от Ескуерита – чернокож гей изпълнител, който е няколко години по-млад от него. Влиянието на гостя певицата сестра Розета Тарп е много ярко, а мотивите на този църковен жанр Ричард по-късно ще влеме и в собствените си песни. Били Райт, друг гей музикант,

му помага да сключи първия си договор за студиен запис. Добро начало за един прохождащ музикант, биха си казали някои, но бързо ни е припомнен фактът, че в музикалните договори има заложени капани, които оцеляват чернокожите изпълнители с хонорарите им. Литъл Ричард пръв започва тази трудна битка и я печели, извоювайки както полагащите му се финансови средства, така и нови пространства за свобода и толерантност. Безпрецедентен пример са неговите ранни концерти, на които редовно чернокожи и бели момичета и момчета танцуват заедно под екстатичния ритъм на рокендрола. Тяжната раса, пол и възраст са без значение, както и тези на музикантите на сцената. Лиза Кортес подчертава, че Литъл Ричард е пионерът. Със смелост и харизма той прокарва нови пътеки не само в рокендрола и в осмислянето на този жанр, но и в самото отношение към изпълнителите, провокирайки и тяхното лично усещане и самосъзнание на „звезди“. Филмът на Кортес става истински заинтригуващ, когато разкрива противоречията, които бушуват в душата на Литъл Ричард. В началото на своята кариера той многократно е арестуван заради чернокожия си произход и хомосексуалната си ориентация. Когато кариерата му тръгва стремглаво нагоре обаче, звездната слава отключва хедонизма у него, което води до поредица от грешки и неизбежно последващото чувство за вина. Смъртта на баща му и брат му тежат на съвестта му, а вината го завладява до такава степен, че той се обръща към религията, приписвайки заслугата на Бога, че го е избавил от грешния път, обръщайки гръб на себе си – на онова изключително талантиво, носещо цветни костюми момче, чиято разкрепостена същност руши стени на сегрегацията и расизма. Многократните откази не само от сексуалността му, но и от рокендрол същността му, когато е в разгара на евангелистките си убеждения, периодично изчезващи и появяващи се през целия му живот, го карат да се лута между полярните крайности, търсейки себе си. Литъл Ричард е „много добър в провокирането на други хора да бъдат себе си, чрез своя пример“, казва Джейсън Кинг, изследовател на поп музиката, „но не беше много добър в това да си дава свобода, за да бъде такъв, какъвто е“. „Той съществува в противоречие“, продължава Кинг.

Лиза Кортес ни прекарва през този дълъг и криволинеен път на Ричард, за да ни отведе до края на 80-те години на миналия век, когато изпълнителят, на прага на своите 60 години, започва да води по-трудната битка – тази за публично признание. Тук филмът на Кортес прави невероятен завои към тази последна права, която се оказва решаваща за начина, по който музикантът ще остане в културната памет и в историята на рокендрола. Компиляцията от изяви на Литъл Ричард на различни музикални церемонии ни връща в годините на неговите екстравагантни прояви. Култов момент са наградите „Грами“ през 1988 г., когато той и Дейвид Йохансен, бивш фронтмен на „New York Dolls“, трябва заедно да връчат наградата за най-добър нов изпълнител на Джоджи Уотли. Ричард – в блестящ кафяв костюм, поглежда към топираната отвесно нагоре

коса на Йохансен и възкликва закачливо: „Аз носех косата си така преди. Те ми отнемат всичко, което имам. Те ми го отнемат!“. Публиката се разсмива, размива се и той, но обстановка е напрегната. Отваряйки папка с името на победителя, той прочита: „А най-добрият нов изпълнител... съм аз!“. Отново следва необуздан смях в залата. Литъл Ричард обаче не се шегува. Той продължава, но този път в тона му все по-осезаемо се долавя разочарование и упрек: „Никога не съм получавал нищо! Никога не сте ми давали „Грами“, а аз нея от години. Аз съм архитектът на рокендрола! Аз съм създателят!“. В края на това изказване публиката скача на крака с бурни овации. Едва ли някой запомня наградата за изгряваща звезда на Джоджи

Уотли, но със сигурност ще помнят Литъл Ричард. А той безкомпромисно се бори за това и през следващите години. Същност отдава му се шанс за подобно изпълнение още на следващата година.

През 1989 г. Литъл Ричард отново е в ролята на водещ церемония, но този път поводът е въвеждането на Отис Рединг в Залата на славата на рокендрола. Литъл Ричард трябва да връчи престижната статуетка на съпругата на Рединг, която е в залата, а в публиката са и всички онези изпълнители, започнали кариерата си именно под напътствията и въдъновението на Ричард. Едва ли докато е идвал към церемонията, заедно с прекрасната Джери Хол, Мик Джагър е предполагал, че публично ще бъде разказана историята за това как Литъл Ричард неведнъж му е давал пари, за да си плати наема и неведнъж е оставял Джагър да преспива в апартамента му. Но това е само малка част от забележителния моноспектакъл, който Литъл Ричард изиграва на сцената. Той разказва на публиката за запознанството си с Рединг и трогателно споделя, че това е заслужено признание за музикант като него, но бързо след това напомня за своето господство в историята на рокендрола, поднесено с истеричен смях и музикални импровизации, които далеч надхвърлят отреденото му време за връчване на наградата. За съжаление, Лиза Кортес е избрала да включи твърде кратък откъс във филма, а представянето е забележително и си заслужава да се изгледа цялото.

Последният култов запис е от връчването на Американските музикални награди през 1997 г. Това е най-трогателният момент във филма и е своеобразна развръзка за един човек, който най-сетне получава признание, което неустойчиво желае и отдавна е заслужил. Най-сетне Литъл Ричард не връчва никому награда, а получава почетната за цялостни заслуги в музиката. Той излиза на сцената и за първи път изглежда някак смирен, сякаш свалял короната си на музикален идол. Получавайки наградата, публиката е на крака, разплакана. Музикантите от групата му са въодушевени. В своята благодарствена реч той не пропуска да подчертае: „Рокендролът възникна отдавна. Ритъм енд блузът имаше дете и някой го нарече рокендрол. Но аз съм инициаторът. Аз съм *Архитектът на рокендрола*“. Короната е била свалена само привидно. Този път не бяга от себе си, детето на Юга. Сега всичко си е на мястото. Той е кралят.

Събирайки парчетата на неговия противоречив образ, бихме се запитали все пак кой Ричард би се появил, ако Кортес можеше да го интервюира днес. Нескрито самонадеяният, митологизиращ се още приживе музикант, който с удоволствие разказва за пикантния произход на хита „Tutti Frutti“, или синът на църковния служител, който се е отказал от заклеимяването от религията себеизразяване на пола, което навремето наелектризира света? Благодарение на филма на Кортес успяваме да видим Литъл Ричард през различни оптики и подобно на диско топка, съставена от малки огледални стъклца, виждаме отблясъците му отразени навсякъде, включително и на съвременната музикална рок и поп сцена. А самият Ричард, въпреки

безграничната си външна увереност, сякаш докрай се бори да съчетае многото личности, които е изградил през живота си. Но едно е сигурно – всяко парче от неговата същност го прави Големият Литъл Ричард – *Архитектът на рокендрола*.

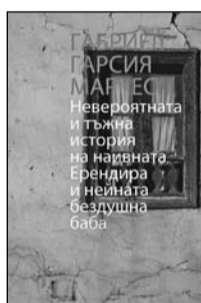
КАЛИНА НИКОЛОВА

Нинко Кирилов,
„Портокал“, изд.
„Scribens/Ars“, 2023

Книгата „Портокал“ на Нинко Кирилов разширява границите на експеримента с формата и поетическия синтаксис, какъвто можем да открием в предишните му книги. Литературният език на „Портокал“ е едновременно ритмичен и „спънат“. Там, където очакваме развой на „наратива“, е поставена окончателна точка. И не защото се търси някакъв императивен или пък иронизиращ глас, а защото героят е пристигнал при очевидността на нещата, при техния незавършен смисъл, почти при нонсенса, но всъщност там, където всичко се разбира от половин дума. Думата е. Сама по себе си. Няма „служебни“ думи, всички са самостоятелни, самоценни, самодостатъчни. Думата е прототекст, утвърждаща енергийни потоци от желания, отношения, бягства, начала и краища.

Габриел Гарсия Маркес,
„Невероятната и
тъжна история на
наивната Ерендира
и нейната бездушна
баба“, прев. Емилия
Юлазари, изд. „Лъчезар
Минчев“, 2023

„Невероятната и тъжна история на наивната Ерендира и нейната бездушна баба“ е сборник със седем произведения на Нобеловия лауреат Габриел Гарсия Маркес. Съдържа разказите „Един много стар господин с огромни крила“, „Морето на иззубеното време“, „Най-красивият удавник на света“, „Постоянна смърт отвъд любовта“, „Последното плаване на кораба-призрак“ и „Добрият Блакаман, продавач на чудеса“, както и новелата „Невероятната и тъжна история на наивната Ерендира и нейната бездушна баба“. Сборникът е изключително представителен за кратката проза на най-значителния и влиятелен представител на „магическия реализъм“ в световната литература, за неговите „невероятни“ и същевременно „тъжни“ истории, наивни и сантиментални, разтърсващи още с първото си изречение.

Стив Бери,
„Последното
кралство“, прев.
Богдан Русев, изд.
„Обсидиан“, 2023

Тайните служби на САЩ, Китай и Германия участват в издирването на изчезнал документ, повод за най-новото приключение на Котън Малоун. В превод на Богдан Русев ще се запознаем с история, случила се преди повече от 150 години, която може да промени света. Заплахата е съвсем реална, затова проблемът не търпи отлагане и трябва да бъде разрешен незабавно. Три дни след детронирането на Лудвиг II Баварски той е намерен удавен. Но мечтата на ексцентричната коронована особа да има кралство, което да управлява според собствените си представи, продължава да живее.

Ако липсва основата, надграждането е почти невъзможно

Разговор с Вал Стоева

Един малко по-общ въпрос като за начало – въпреки че фондация „Детски книги“ е добре позната, какви са основните ѝ цели? С колежите ми се стремим да развиваме грамотността чрез четене, защото то е в основата на функционалната грамотност. Основният ни инструмент за работа са изданията за деца, художествени и нехудожествени. Чрез тях стимулираме интереса на младите да четат, да търсят информация и да трупат знания. Важна част от работата ни е и промяната на нагласите в обществото спрямо четенето при децата – след толкова години работа, все още срещаме възрастни, които се отнасят пренебрежително към най-важния (по мое мнение) сегмент в книгоиздаването. Сред целите ни е и подкрепата за библиотеките – обществени и училищни. Длъжници сме на тези центрове на информация и знание, които биха могли да повишат сериозно нивата на грамотност у нас, ако получават адекватна подкрепа и от държава, и от обществото.

От основаването на фондацията през 2013 г. досега забелязвате ли положителни тенденции при четенето сред децата? Как са се променили нагласите им към това уж „омразно“ и „задължително“ занимание? Или всъщност това вече е остаряло клише?

Ако говорим за тенденциите при четенето, нека уточним, че всъщност ние технически четем непрекъснато, но у нас четенето се възприема предимно като прочит на печатно издание, обикновено роман. Това несъзнателно допускане подменя цялото разбиране за четенето, вече променено и от активната употреба на технологиите. И ако се питаме дали децата четат печатни художествени издания, отговорът ще съвпадне с клишираните твърдения, според които децата почти не четат. Трябва да отбележа, че след пандемията от COVID-19 се наблюдава още по-голям спад в интереса на децата към печатните издания и към дългите форми на текст. Достъпът до устройства, насърчаван от родителите и учителите, а често и неконтролиран, развива трайното желание на подрастващите да презлеждат единствено кратки по обем текстове. Не е случайно, че при избора на книги много от децата в училищна възраст залагат на енциклопедичните издания с кратка и ясно поднесена информация. Но притеснението ми е за онези, които тепърва постъпват в училище и се учат да четат самостоятелно. При тях платформите като TikTok дотолкова са променили възприятието към текста и изображенията, че те сякаш се връщат в ерата на „предчетенето“, ако цитирам доц. Милена Цветкова.

Хубавата новина е, че децата проявяват интерес към традиционната книга, стига да имат достъп до интересни за тях предложения. За съжаление, българските ученици и подрастващи, особено извън столицата, имат сравнително ограничен достъп до нови и съответстващи на вкусовете им издания, което води до естествен превес на технологиите, понижава уменията за четене и не благоприятства развитието на добър вкус и усет за качество. Освен от книги, за да харесат четенето и да го практикуват, младите читатели имат нужда от възрастен, готов да ги подкрепя в читателския им път, да обсъжда с тях темите, засегнати в прочетените издания, и да подпомага развитието на читателския им вкус, но без да натрапва своя. Такива възрастни са рядкост, но аз съм щастливка да познавам активни учители и библиотекарки, част от мрежата на читателските клубове „Бисерче въшебно“. Те подпомагат и насърчават четенето, отглеждат истински читатели с критично око и добър вкус.

Любовта към книгите у децата минава ли през очите на родителите? Какви са наблюденията Ви върху стигмата, че от родителя зависи дали детето ще заобича четенето?

Със сигурност примерът на родителите е важен – ако в един дом няма книги, детето трудно би ги възприело като ценност. Разбира се, дали по-късно ще се превърне в активен читател на печатни, електронни и аудио книги, зависи от много различни фактори. И все пак, ако липсва основата, надграждането е почти невъзможно.

Кога се формира културата за четене според Вас – в най-ранна възраст, в училище или дори след това? Има ли възраст, на която е твърде късно да започнеш да четеш?

Четенето е много повече от уменията да четем самостоятелно. Затова досега с книгите от най-ранна възраст, чрез родителя, дава неизменно предимство. Инвестицията в четене на мънищите преди училище доказано увеличава шансовете им да постигнат по-добри академични успехи. И тук далеч нямам предвид оценките в часовете по литература, а по-скоро уменията за трупане на знания. Колкото до културата на четене и развитието на читателския вкус, те не са константа и се развиват през целия живот на човека. Затова си мисля, че в който и момент да решим да се посветим на задълбоченото четене, няма да е късно.

Резултатите от матурата по български език и баловите за прием във висши училища всяка година се понижават на фона на ежегодното нарастваща процент нечетящи хора в страната. Къде е разковничето на проблема?

В отговорите на предходните въпроси загатвах къде по мое мнение се коренят част от проблемите. Може би когато говорим за матури, би трябвало да си дадем сметка, че подготовката на зрелостниците не е достатъчна. И тук далеч нямам предвид, че учителите не са си свършили работата. По-скоро ние, родителите, не сме дали добра основа и не сме подкрепили достатъчно добре децата си в ранна възраст, не сме им помогнали да четат между редовете, да изразяват мнение. Като пример ще посоча един от въпросите, които ми задават най-често в края на всяка учебна година: „Как децата да прочетат книгите от задължителния списък?“. Отговарям, че тези произведения се четат заедно, като дори родителят чете, дава обяснения за непознатите думи, за особеностите на бита, за да може ученикът да добие ясна представа за сюжета, за героите и да хареса или да отхвърли произведението. Когато натрупат знания за контекста и рядко употребяваните думи и развиват уменията си да мислят, зрелостниците не би трябвало да имат затруднения по време на финалния изпит.

Освен за насърчаване четенето сред децата и за промени в обществените нагласи към четенето, фондацията работи и по други инициативи, една от които е „Нощ на литературата“. Как започна партньорството на това събитие, което се провежда вече 12 години и в България?

„Нощ на литературата“ е едно от най-възнавращите събития, предназначени предимно за възрастните любители на поезията и прозата. Щастливо стечение на обстоятелствата през 2014 година ни срещна с екипа на Чешкия център, инициатор на инициативата за България. Оттогава фондация „Детски книги“ винаги е имала свое читателско гнездо, в което да представя съвременен европейски автор. През 2022 година партньорите в инициативата, посолствата и културните институти на европейските държави ни се довериха и ни възложиха

Вал Стоева. Фотография Невена Рикова

да координираме събитието за цялата страна. Не крия, че съм горда от гласуваното ни доверие.

Според Вас увеличава ли се интересът към подобни литературни събития? Какви бяха акцентите и кои бяха най-посещаваните литературни гнезда на тазгодишното издание?

12-ото издание се оказа най-успешното до момента. Имаше както редовни посетители, така и съвсем нови слушатели. Вярвам, че основното, което привлича гостите в „Нощ на литературата“, освен качествената европейска поезия и проза, са неочакваните локации, въдъхващите четци и елементът на движение. Публиката е поканена да се движи непрестанно – от едно читателско гнездо към друго, по собствен маршрут, без условия и напътствия.

Важен елемент бе и наличието на превод на жестов език в част от читателските гнезда. За втора година партньорите ни от „Прочети София“ организираха и специална нощна литературна разходка, подарък за гостите и жителите на София. Този път водещ бе Тодор П. Тодоров, а снимките в профили на „Литературни маршрути“ говорят сами за интереса към това партньорство.

Освен в София събитието се проведе паралелно в още 15 населени места в България. Сред новите ни партньори бяха Смолян и Кюстендил. Отзивите от участниците по места са възнавращащи и потвърждават, че събитието се е утвърдило в календара на културните събития.

Разкажете ни повече за предстоящите събития и инициативи с участието на фондация „Детски книги“.

Тече подготовката за основната ни кампания – Националната награда „Бисерче въшебно“. За 12-и път ще поканим децата и тийнейджърите да изберат своите фаворити сред най-добрите издателски проекти за 2023 година. Работим и по няколко нови кампании, но тях ще запазя в тайна.

И последно, но не на последно място – кои са любимите Ви детски книги, които продължавате да препрочитате и до днес?

Аз съм отгледана с приказките на Николай Райнов, които не препрочитам често, но винаги стоят в съзнанието ми като еталон. Сред книгите, които открих на по-късна възраст и обичам да препрочитам, са „Матилда“ и „Момче“ от Роалд Дал, книгите на Ева Ибътсън, поредицата за Хари Потър, „Балада за един счулен нос“ от Арне Свинген. Приказките на Фани Пейчева, които ми напомнят за Николай Райнов и детството ми, са сред любимите ми открития в последните години.

Национален фонд
„Култура“

Разговора води
НИЯ ХАРАЛАМПИЕВА

„Късна смърт“, или началото на една вечна любов

Иван Станков ми е толкова близък по темите, които засяга по начин, по който сякаш пишем успоредно, дори на моменти мислех, че чета свой текст – че аз пиша проза, а той поезия, което впрочем искрено го съветвам да опита. И в предишните си сборници с разкази – „Спомени за вода“, „Улици и кораби“, „Имена под снега“, „Вечерна сватба“, присъстват вечните проблеми, които „никой век не разреши“ – за самотата, любовта, смъртта, но сякаш в новия му роман „Късна смърт“ тези теми са толкова съгъстени, плашещо концентрирани. Това е разтърсваща книга, която трябва да се чете бавно, макар че прочитът се случва на един дъх и след това те оставя задълго безмълвен. „Късна смърт“ разстройва със силата на думите си, с майсторството си да описва познати теми по нови начини. Роман, изпълнен от началото до края със сензации и мъдрост, които открехват частисти смисъл за крехкия човек и още по-чупливото му битие, защото всичко, което създаваме, противостои на смъртта. И защото според автора доброто неизбежно побеждава. Иван Станков подобно на Радичков създава свой вариант на Ноев ковчег, в който се опитва да побере света – детството, миналото, любовта, спомените, а дори и смъртта. Според него най-голямото нещо на света е времето, защото „побира в себе си всичко, каквото ти хрумне, барабар със звездите и планетите, с живите и мъртвите“. Героите му непрекъснато сменят перспективата си на разказване – и с ретроспекции, и с интроспекции – постоянно пътуват напред и назад във времето, за да открият възможната истина за себе си, за да се съживят еднообразието на старостта и на непрестанно закъсняващата смърт. В някакъв смисъл това нестихващо пътуване напред и назад във времето в романа съумява да скъси дистанцията на отминалото и да ни направи част от вечния текст, за чието случване времето не е подсъдим. „Късна смърт“ ни кара да се запитаме кои сме, живи ли сме, обичаме ли, състрадаваме ли – все въпроси, които човечеството си задава от зората на цивилизацията. Макар и дълбоко изстрадан, тежък и болезнен, романът е оптимистичен. В него авторът снима житейската си философия, че човекът съществува, за да има кой да се радва на живота: „И последният човек, и най-изпадналият, и той е една блага вест, едно евангелие. Затова трябва да го четем с вяра“. Текстът умее да борави с най-скривените нишки на човешкото, с онези струни, с които малцина се заемат. За да ни успокоят. За да ни накарат да повярваме в смисъла, колкото кратък, толкова и вечен. Както е вечна и любовта.

Любовта

Любовта е разнолика, но и обединяваща хората откъм хоризонтите на едно по-добро и смислено съществуване. Тя е смисъл, но и създава смисли. Любовта е открехване на непознатото вътре в нас, което ни провокира към житейския риск тя да бъде осмислена (и преживяна) през неизвестното в Другия. В романа „Късна смърт“ любовното чувство е по-скоро ефимерно преминаващо през живота на Аристотел Теодоров, отколкото реално случила се. Самата Деяна Новакова – обектът на чувствата му през целия му живот, независимо от браковете си, е призрачна, появяваща се от време на време само за да потвърди и пред двамата, че ще умре в леглото му. Героят неколкратно споделя, че я обича романтично и наивно, не е сигурен дори дали не я съчинява. Като Фотебата пясъчна жена – тя непрекъснато се стопява като измислица, като отсъстваща: „Любовта иска всичко

сега. Където има любов, винаги е днес. И затова човек обича мъчно – първо през планове после през спомени. И така минава животът му. Човек е най-жив, когато носи някого на гръба си, дали обича реалната Новакова, или своята илюзия“.

Старостта

Човек е млад, докато умре, но самотата се съгъства с времето и животът се превръща единствено в потвърждение, че не си мъртъв. Местата за живеене се превръщат в места за умирање – това ни казва романът „Късна смърт“. Човекът сякаш остава завинаги едно непораснало дете, което никога не разбира докрай нито живота, нито безсмислието на смъртта: „А когато остарее, както е остарял сега Богдан Чизмаров, като се изгърби, като започне да се готви за смъртта, без да е разбрал още какво е това животът, и като започне да се пита за какво е бил този живот с цялата му красота, щом утре ще излезне заедно с него завинаги, сякаш никога не са били – тогава човек се превръща във въпросителен знак, приведен към земята. Отговорът на всичките му въпроси – пръстта...“. Няма лесни истини – това ни казва романът на Иван Станков. Ние сме неопитни и сами в света, оставени сред необятната вселена; оставени да се справяме сами с онова, което наричаме наше съзнание и наша присъда, от което няма измъкване. Единственото, което ни остава, е да открием своята „лична“ взаимност в лицето на другия, за да бъдем за кратко несамотни, да усетим илюзията, че сме нужни някому.

Паметта

В романа „Късна смърт“ Аристотел Теодоров се завръща постоянно към началата на съществуването. Богдан Чизмаров пък е обдарен с непоносима памет. И двамата не са сигурни дали живеят наистина, или просто са живи. Оказва се, че животът „тук и сега“ е предпоставен от спомените (и спомнянето) на героите му, т.е. фиктивен, неистински. Героите на Иван Станков непрекъснато преследват своето минало – някои, за да видят отново хората, които са обичали (и продължават да обичат), други, за да конструират настоящето си. От една страна, миналото е пристрастяващо, то ползва героите, но и ги актуализира. Благодарение на спомнянето те са все още присъстващи в света. От друга страна, мъртвите също живеят благодарение на паметта. Постоянното връщане към отдавна отминалото, онова, което няма как да се повтори, но може да се изживява непрекъснато през и чрез паметта и по този начин да бъде опазено и преживявано в настоящето. От перспективата на времето и на годините те постоянно опазват и разширяват обема на паметта си, само и само да съумеят да опазят и продължат живота – самото усещане за „настояще“, което да ги отъждествява като налични в битието. Възможно ли

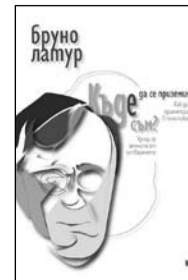
е човек да умре от премного спомени? Възможно е да сме изградени единствено от миналото си, а когато това минало се изчерпи, да умрем. Да умрем щастливи благодарение на паметта си, на онова пространство, което единствено ние можем да управляваме, за да си доставяме онези мигове на щастие и радост, които ни липсват в настоящето. Миналото като непрекъснат извор на скривена удовлетвореност, което всеки път дава непознати излази на хармония за човека.

Смъртта

Смъртта изглежда едно от естествените състояния на човешкото тяло – финал на жизнените му функции. Тя е преди всичко гранично явление, чрез което се актуализират различни срещи и опозиции на човешкото съзнание, възприятия и поведение спрямо силата на човешкия живот. Нейното случване провокира поредица от аспекти на приемането, свикването и тълкуването ѝ. Смъртта е разговорът между останалите живи, но и диалогът със самия себе си – кой съм аз в света и докъде се простират възможностите ми като личност, когато животът ми е предизвестена смърт. Смъртта настъпва, идва от най-тъмното бъдеще, а животът отстрани продължава неумолимо, но тя е и преминаване в ново време, за което Аристотел Теодоров има сетива. Героят е убеден, че две неща растат в човека от самото му раждане – смъртта и самотата. Неговото лично време за умирање е с отдавна изтекъл срок. От една страна, романът „Късна смърт“ е част от модерното писане – той успоредява съдбите на двама души – Аристотел Теодоров и Богдан Чизмаров, които са връстници и „обитатели“ на три века, а от друга – текстът следва традицията на българската проза от 60-те и 70-те години на миналия век. Представени са две възможни биографии, две успоредни линии, през които се разгръща сюжестът. Те не преплитат съдбите си, но са част от спиралата на света, като пресечната точка е любовта в лицето на Деяна Новакова. Единият герой е учител (Аристотел), а другият – полковник, лесно израснал в кариерата си. Целта на автора е героите да живеят в реалното си време и да се изразяват по начина, който онова време е изказвало болката си, макар че това е трудно постижимо. Иван Станков ни споделя невъзможни за изричане истини, но и ясни изводи за смисъла и безсмислието на битието. Въщност единственият смисъл според него е да живееш хората – реално и дълбоко, както се изживяват любовта и смъртта.

ЛОРА ДИНКОВА

Иван Станков, „Късна смърт“, изд. „Хермес“, С., 2023

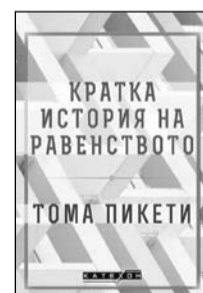
Бруно Латур, „Къде да се приземим? Как да се ориентираме в политиката / Къде съм? Уроци за земните от затварянето“, прев. Тодор Петков, ИК „Критика и хуманизъм“, 2023

Изданието събира в себе си две от последните и най-оригинални книги на социолога и екоактивиста Бруно Латур (1947-2022), написани със „стрела в сърцето на настоящето“. В центъра на „Къде да се приземим?“ е настъпващата екологично ориентирана епоха, пречупена през призмата на политическите възгледи на Латур. „Къде съм?“ е текст с нарастващо световно влияние, който разглежда еквивалентността между екологическата проблематика и диагнозите след затварянето, предизвикано от пандемията от Ковид-19. Текстове могат да послужат както като учебници върху основните идеи и понятия на Латур, така и ни предоставят нови и изключително евристични понятия за критическо навлизане в съвременната хуманитарна ситуация.

Николай Братоев, „Стъпки. Разкази за стара София“, изд. „СамИздат“, 2023

„Стъпки“ на Николай Братоев – Крижицки е пътуване във времето, предоставяйки на погледа перспектива към изгубени места от стара София. Книгата съчетава разкази и фотографии, които отбеджат читателя в София на 20-те и 40-те години на миналия век. Николай Братоев – Крижицки съчетава различни истории и съдби на реални хора, които са се преплели в София преди войната. Озаглавяването на книгата „Стъпки“ е символно значещо, за да се подчертае, че всяка история е като част от разпийан смислов пъзел. Изданието е продължение на предишната книга на автора „Ръкавелите на стария полковник“, като Крижицки остава преган на стара София, позволяващ ни да се потопим в мистериозния свят на столицата.

Тома Пикети, „Кратка история на равенството“, прев. Илияна Очкова, изд. „Изток-Запад“, 2023

Тома Пикети предлага нов поглед върху историята на равенството, като проследява дългогодишното развитие на обществените различия между социалните класи. В изследването си се опира на силното убеждение: пътят към равенството е битка, започнала отдавна, и трябва да продължи през XXI век, при условие че се включат всички.

Игра на индианци

Никос Хартомацидис

Игра на индианци? Защо не. Всичко ни беше подръка и само на стотина крачки от блока ни. Прецапвахме булевард „Черен път“ и се втурвахме в прерията пред 24-та поликлиника. Не си правите труда да търсите булевард с това име в „Гугъл мапс“. Историята ни е отпреди „Гугъл“ ерата. Тогава кварталът ни беше и официално махала, при това „Момкова“. В една махала имената на улиците и те са махленски: „Звезда“, „Работник“. Сега, като една от „Надеждите“ („Надежда 4“), кварталът вече може да си позволи улици и булеварди с гръмки имена, и без много да му мислят, разните там официални лица и институции дадоха на булеварда име, съпроводено от генералски чин. Не ме питайте за името на генерала. Това вече можете да го потърсите в „Гугъл“. Напишете „София 102-ро училище“ и готово, на екрана ви ще се появят улици, булеварди и блокове, дори и снимки от училищния двор. Мене не ме питайте, нямам отговор на въпросите ви. Напуснал съм квартала преди много години, пък и не само квартала. Въобще всички тези прояви на квартален патриотизъм отдавна са ми чужди. Обичам стария си квартал, както обичам детството си.

И така, прецапвахме булеварда, сякаш беше поток, и от футболисти, квартални хулигани и кандидати за поправителната стая (бай Гошо би ни пратила там, без да му мизне око) се преобразявахме в индианци. Анализирайки тогавашното положение със сегашния си акъл, стигам до извода, че бай Гошо си беше донякъде прав. Това лято преди да станем индианци бяхме футболисти. Топката ни доста често след нашите шутове рикошираше с огромна сила и гръм върху източната стена на блока, която за наше нещастие, беше стената на бай Гошовата стая и повечето от нормалните хора не биха издържали тази бомбардировка от шумени и кожени снаряди. Изгрите ни, както и във всички останали дворове и блокове на квартала, бяха напълно синхронизирани с годишните времена. Лятото започваше с футбол, но играли сме и на народна топка, и на дама покрай Ленчето и Мима. Внасяхме наистина малки промени в правилата на играта, правейки я да прилича на тренировка за гладиатори. Като във филма „Спартак“. Момчетата ни зарязваха и с едно пренебрежително изречение „диваци“ ни оставяха да се потим и подскачаме като маймуни между начертаните с тебешир квадратни.

Есента си беше сезон за игра на рицари, време на изпотрошени дървени мечове, откраднати летви от отпадниците на мебелния завод и рицарски синини и цицини. Не знам защо, но една рицарска цицина е благородна цицина. Никой стученик не смее да се подиграва на получена в дуел цицина. Бъзе ги беше от рицарския ни гняв.

Зимната ваканция я прекарвахме на топло, играехме на фунийки в мазето на трети вход на блока. Трети вход убягваше от зоркия поглед на бай Гошо. Пролетната ваканция беше заета от световния турнир по топчета и от една измислена от нас невероятната стратегическа игра, пак с топчета, „Градове“, изпрацахме царства и империи, играейки на топчета.

Ако кварталният ни активист бай Гошо трябваше да изрази благодарност някому, че изоставихме футбола, то трябва да я изрази на Митко Ташунката (Ташунке Витко Лудия кон) и само допреди ден-два Митко Бомбата. Пробрутах му да прочете „Синовете на Великата мечка“. Бяхме се хванали на бас за вафла, че няма да успее да я прочете в четиридневен срок. Прочете я, чешитът му ни еден. Наистина я прочете, отговори точно и ясно на всички мои въпроси. Помнеше дори и името на сестрата на един от героите – вожд на чернокраките, само не го произнасяше съвсем правилно. Не бях придричлив, все пак допреди четиридесет и осем часа Митко не подозираше за съществуването на чернокраките. Не само я прочете, но и се зарази.

Седяхме на пейката пред клуба на пенсионерите. Беше следобед и пенсионерите от сума ти време бяха офейкали по домовете си или вдигаха прах с обуца по новите алеи на „Северен парк“. За нас този парк не съществуваше. Ние си го знаехме просто като горичката, която се простираше от прерията пред 24-та поликлиника на север до рекичката (река Какач или Върбнишка река – така пише на картите). Митко демонстративно ядеше спечелените от мен вафли, отделяше внимателно листовите и ближеше пълнеж, когато процеди между кафявите от пълната зъби:

– Писна ми да сме футболисти. От днес ще сме смели воини от племето дакота. Аз ще съм Лудият кон (Ташунке витко или уитко), а ти ще си Черният сокол – Четансапа. (Приех името си без противоречия. Самите дакота го изговарят Четангзапа. Изфуках ли се?). Ваканцията свършва

скоро (беше едва края на юни), нямаме време за губене.

И веднага, Митко – Ташунка Витко или просто Ташунката, без да ни пита, взе да променя имената на всеки от нас. На тремавия Емо преначи прякора му, умножи го и от Мечо Пух стана не една, а Четири мечки Матомауна. Подмазваше му се, Мечо имаше страшна колекция от Пифове. Дори и на сестрата на Лазо (Ихасапа) Кети, ненавършила три години, лепна името Меден цвят. Кети ни беше нещо като талисман. Моташе ни се между краката, когато смятахме, че изгрите ни бяха сравнително безопасни за нея, и бърбореше неспирно разни непонятни дивотии, напълно нормални за възрастта ѝ. Най-непонятното за нас беше изречението „батко, виж пеперуга“. Винаги някой от нас се отзоваваше с готовност на това нейно „батко“ и почваше да гони пеперугата, за да я поднесе на Кети, държейки я внимателно за крилата с два пръста, задъхан, но доволен от себе си. За обичащите всяка жива твар добавям, че обикновено пеперугата оцеляваше. Освободена, пошаташе нанякъде. Полета ѝ не бих го определил като стабилен, но те пеперугите винаги така си летят (прекрасно описан полет на пеперуга има в Радичковите „врабчета“). И така от футболисти се превърнахме в индианци и миряса главата на бай Гошо от ударите на топката по източната стена на блока. Още на другия ден сутринта се юрнахме да преследваме приключения и скалобве.

Прецапахме булеварда и завладяхме, яхнали въображаемите си мустанги, прерията пред 24-та поликлиника. Не се затруднихме. Единствените бледолики, които срещнахме, беше една група запъртъци от детските ясли, която пълзеше като гъсеница, така изглеждаха, хванали се за престилките, и напредваше плавно, следвайки учителката си. Меден цвят, нейната група се разхождаше пред поликлиниката, без да пуска предхождащата я престилка, позна брат си Лазо и с радостен ритъм взе да вика „Батко! Батко!“ Ентусиизирани и другите деца подеха и те да скандират като на манифестация „Батко! Батко!“ Бледолики ли са това, с които си заслужава да воюва смелото ни племе? Неподлежащи на скалпиране запъртъци. Прекосихме прерията и се скрихме в сенчестата тополова горичка, началото на голямата гора, наричана от бешите пенсионери „Северен парк“. Там, напук на тополите, беше поникнала и разпростряла клони неподкастрирана от никого черница. Само след миг цялото племе дакота беше накацало по клоните и ядеше черници.

– Подходящо място за племенен съвет – каза от клона си Ташунката. – Братя, липсват ни сума ти неща, за да станем индианци.

– Пера и оръжия – вметна Емо-Матомауна. И той се пишеше за специалист по индианците, беше прелистил много пъти „Пифобете“ си. Повтарям прелистваше, а не четеше. Никой от племето ни не говореше френски. Това не ни пречеше обаче да възпроизвеждаме диалозите на комикса. Всяко прелистване беше ново тълкуване на картинното писмо на списанието. Картинното писмо като употребяван израз се появи в речника на племето много по-късно през лятото. Митко Ташунката беше прочел вече цялата трилогия на „Синовете“ (слава богу без басове) и откриваше Карл Май и Фенимор Купър.

– Оръжия имаме, сигурно и вие си пазите ланшините мечове – обади се Лазо-Ихасапа. Ако не бяхме накацали по клоните на черницата, сигурно щеше да се намери някой да му бие една традиция, но се бояхме да не се удари при приземяването си. Лазо сигурно беше смел воин дакота, но при силен удар, си плачеше като бледолик. А да се тръшне някой на земята от клоните на черницата, не е шега работа.

– Лани бяхме рицари и рицарите се бият с други оръжия, Лазо, мечове, стоманени доспехи – опитах се да поправя приятеля си. Стоманените доспехи само по картинки ги бяхме виждали, но бяхме изфабрикували рицарски шлемове със забрало от кутии за обувки.

– Четан е прав – продължи мисълта ми Ташунката. – Индианците са леко въоръжени – лъкове, копия, томахавки, нали сте гледали филмите.

– И с тях ловуват. Ловят и ядат бизони. Закичват се с орлови пера. И всяко перо е знак на извършен подвиг.

– След тежката дума на Емо-Мато, умърлушени, един по един се изхлузахме от черницата.

– А как изглеждат бизоните?

– А как изглеждат бизоните? – Не съвсем лирично отклонение от разказа, съпроводено от посещение в Зоологическата градина.

– А как изглеждат бизоните? – в един глас задават въпроса си Цецо-Хапета и Венци-Часке. Те вършеха всичко заедно като близнаци. Не бяха нито близнаци, нито братя. Дори и не си приличаха. Просто вършеха всичко заедно. В училище седяха на различни чинове. Учителката ги раздели, усъмни се, че преписват. И пак, въпреки че седяха на стотина километра един от друг, съчиненията им излизаха съвсем подобни.

– Изглеждат съвсем по бизонски, с рога и копита – побързах да отговоря за да приключа с темата.

Снимка Личен архив

– Като кравите? – продължаваха да питат почти близнаците.

– Не съвсем. Ще отидем в Зоологическата и там ще ги видим – отвърна не съвсем уверен Ташунката.

На мен в главата ми се въртеше гумата „енциклопедия“, в нея намиращ за всяка дума и картинка, и обяснение, и отговор. Но ако я чуят от мен, другите ще ми се подиграват за поне две години, и е напълно вероятно да ми лепнат тази „енциклопедия“ за прякор. Сигурен съм, че никой индианец не е прокопсал с такъв прякор. Щом като им се е приискало „Зоологическа градина“, преброяваме дребните в джобовете и се запътваме нататък. Полезно е да видиш отблизо и да ги помришеш всички тия зверове, за които ще си кълим езика да ги изговаряме: Татанка (бизон-бук), Ташунка (кон), Шункамшотанка (вълк), Мато (мечка). Митко Ташунката беше решил да копираме всичко точно – имена, названия от книгата и филма „Синовете на Великата мечка“. Опитахме се дори да копираме страшните им, боядисани лица на войни и боядисахме муцуните си с червило. Видя ни Лили, по-голямата сестра на Ташунката, и прихна да се смее. – Защо се гримирате бе? – въпросът ѝ беше напълно достатъчен, за да изтрием червилото и да офейкаме.

– Кажете ми, Четан, срещал ли си някъде в „Синовете“ глагола „гримирам“? – кимнах в знак на съгласие, че такъв глагол отсъства в книгата.

На времето да стигнеш до Зоологическата градина от махалата, от само себе си беше приключение. От трите възможни маршрута ние избрахме най-дългия и най-евтиния, пеша до кръчмата „Работническа среща“ на бул. „Рожен“ и оттам с Дванайската до „Патриарха“.

Завзехме задната платформа на трамвая и с прилепени на джама носове безмълвни зляпахме града. След почти селската тишина на квартала ни плашеше гъмжилото по улиците на центъра.

– Като селяндури сме, като селяндури, за губени в големия град – Ташунката явно се срамуваше за ококорените ни и шарещи на всяка посока очи.

– И на мене ми е интересно.

– Интересно?

– Да, интересно. Как иначе? Повечето сме като безпризорни, пуснати на воля. Покрай тази игра на индианци сме се впуснали в нови приключения с несрещани досега в изгрите си за повечето от нас нови неща – бизони, орлови пера, непознати племена и обичаи. Утре или някой от скорошните дни ще се постареем да си направим лъкове и стрели.

– Съвсем като гаскал говориш. И къде ще ги намерим летвите за лъковете?

– Там, където намерихме лани летвите за мечовете.

– Ето го и новото приключение. Пак ще се вмъкваме тайно и ще се ровим в отпадъците на мебелния завод.

Пазачът там ще ни направи задника на решето с бертолетова сол. Знаеш ли как боли? – очите на Митко като че ли светнаха. Кой ли от нас знаеше. Бяхме го чули и го повтаряхме.

Приближавахме „Патриарха“ и Ташунката се обърна към замаяните от видяното членове на племето:

– Ей, вие, шашардисани червенокожи, говтасахме, ако искате да видите бизони, мечки, вълци и пуми, трябва да се смъкваме от трамвая.

Въпросът на една възрастна лелка, явно недочула гумите на Митко, „къде ги видя тия червенокоси, мойто момче?“, ни развесели и със скок на пума се приземихме на тротоара до паметника на Патриарха...

Много по-късно, седнали на изоставената от пенсионерите пейка, „близнаците“ Венци-Часке и Цецо-Хапета съставяха своя отчет на деня.

– Видяхме орли, бизони, вълци и пума.

– И камели видяхме.

– Виждали ли са индианците камели?

– Ще питаме Ташунката и Четан, все нещо ще са прочели.

– И бизоните наистина изглеждат съвсем по бизонски, с рога и копита (в Зоологическата градина тогава нямаше американски бизони, а само зубри)...

Септември е месец, в който се съставят отчетите на преживяното през ваканционните месеци. Отчети, раждащи зимни въздишки по отминалото лято. Първата неделя след есенното слънцестоене (един от близнаците

го изтърси това, не помня кой, но ей тъй, за разказа, го приписвам на Цецо) прецапахме ходом булеварда и се намерихме отново в горичката. Може мустангите ни да бяха фантастични, но след като в книгите пише, че индианците язدهа или ходом, или в галоп, то племето ни не странеше от общоприетото правило. Не знам дали сте опитвали да търчите в тръс, с два крака не става. Нямахме желание да отбележим промените в пейзажа, вече ги бяхме описали в баналните си училищни съчинения. Всеки от нас яздеше лобимия си мустанг, Ташунката беля си, аз моя петнист, не бяхме обаче наперените войни от летните набези. Без оръжие, подстригани, облечени с якета и без пера (бащата на Лазо беше намерил десетина големи, гъши), приличахме на победени от белите и измислената и наложена от тях учебна година. И тъй ходом навлязохме дълбоко в гората и стигнахме до глинените брегове на Мисури. Добре де, дръпнете черта върху думата Мисури и я заменете с името Качак или Връбнишка река. Там се спешихме и седнахме по индиански, в кръг. Ташунката, за кой ли път, ни изненада. Изпод якето си измъкна бойната си томахавка, украсена с габърчета и малка бойна лула. Дядо му пушеше лула и ни я беше заел, без да го осъзнае. Цялото племе вече бяхме прочели „Синовете на Великата мечка“ и знаехме наизуст всичките индиански

ритуали. Всеки един от нас всмукваше въображаемия дим и го издухваше към четирите посоки. Митко Ташунката с тежък като за ритуал глас, назоваваше този, който поемаше лулата. Всеки от нас с бойната томахавка, след като подаваше на следващия лулата, копаеше земята в центъра на кръга. Последен пое и всмукна дим от лулата Ташунката, после положи в дъното на ямата томахавката си и я покри с пръст. Заличихме следите си, оставени от копаенето и хвърлихме останалата пръст в реката.

П.П. Надявам се прототипите на героите да са живи и здрави и гордо да носят индианските си имена. Митко до абитуриентския ни бал си остана Ташунката.

С подкрепата на
Столична община

В рубриката
„Моето софийско
детство“ български
интелектуалци
отговарят на
въпросите на АВ
за живота си в
София.

ПРОЧЕТЕНО ДНЕС

К. П. Кавафис: Поезия и история

Теси Байла

През 2023 г. отбелязваме две важни годишнини – 160 години от рождението и 90 години от смъртта на Константинос П. Кавафис, когото мнозина смятат за най-големия съвременен гръцки поет. По този повод наскоро излезе от печат първият български превод на пълния корпус „Стихотворения“ на К. П. Кавафис от издателство Colibri Books, в превод на класическия филолог и утвърден преводач от новогръцки и старогръцки език Иван Б. Генов, почетен член на PEN Greece, в сътрудничество с Кирил Кагийски, големия майстор на поетическия превод, известен поет не само в България, но и извън нея. Изданието е обогатено с послеслов и богат коментар на реалите от Иван Б. Генов, както и с предговор на професор Клео Протохристов, озаглавен „Кавафис – поетът на Александрия, световният поет“, в който се изтъква, че той е „най-значителният гръцки поет на XX век“. Днес публикуваме текст на гръцката писателка Теси Байла – литературен критик и преводач, секретар на PEN Greece – за великия гръцки поет К. П. Кавафис.

По дефиниция Кавафис се чувства като исторически поет. Впрочем той го заявява и сам: „чувам в себе си 125 гласа, които твърдят, че мога да пиша история“. Освен това той подчертава, че е „елински поет“, в смисъл, че като представител на диаспората чувства носталгия, но и гордост от принадлежността си към една въображаема родина, като същевременно го отблъскват нейните черти, които съзнанието му не приема, „осъзнавайки суетата на величието“. Онова, което постига в своята поезия, е да се фокусира върху диахронни поведения и стойности, извисявайки елинското като носител на цивилизация за останалите народи. Известна е привързаността на Кавафис към всичко елинско, която е станала обект на много изследвания.

Изборът на Кавафис да се заеме предимно с елинистическата епоха не е случаен – той е продуциран от факта, че това е една преходна историческа епоха. Онова, което успява да постигне, е да свърже миналото с настоящето и точно на това място намира възможността да осмисла своето съвремие с подготвящи исторически примери. Историческите слоеве му позволяват да свърже фактите със своята епоха и много често това служи на Кавафис да прокара еротичен отпънък в съответното стихотворение, както например го прави в „Цезарийон“.

Поетът разсича историческата действителност, превръщайки еротичния спомен в поезия и обратно, тъй като свързва всичко със собствената си еротична природа, за да сътвори поучителния си мит.

В своята поезия Кавафис използва второстепенни исторически личности или сам създава характери, включва ги в епохата и ги използва за целите си. Сътворяването на негова лична митология му дава възможност да изследва диахронното човешко поведение. Впрочем поетът по своята природа е очарован от противоречивата хармония на противоречащи си черти, присъщи на всеки човек, независимо дали говори за историческа личност или за обикновен индивид.

Поетът описва събития и ситуации с помощта на езикова амалгама, забележителна с изключителната си естетичност. Както художествените, така и идейните му схващания ярко изтъкват в неговото творчество. Впрочем изследването на езика на Кавафис е от особено

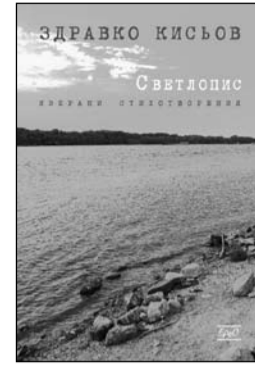
Иван Генов с българското издание на „Стихотворения“ на Кавафис

значение и затова е и предмет на многобройни сериозни изследвания. Съвременните нему привърженици на народния език „димотик“ така и не успяват да прозрат величието на новаторския език на поета и не му обръщат никакво внимание, тъй като той съществено се отличава от атинския „димотик“ на Костис Паламас, но и не се отъждествява с архаизиращия „чист език катаревуса“. Кавафис не пише на установения език на поетите от поколението на 1880-те. Властното налагане на „димотик“ в поетическата идеология на неговото съвремие изобщо не го трезва. Той използва минимален брой епитети, описанията му са точни, изпод рационалното възприемане на действителността прозира лиризмът, за него е характерен реализмът в изказа и точността при избора на глаголите. Творчеството му е пълно със символи, отекваща музикалност и ирония. Кавафисовата ирония е всеизвестна, тя е находчива и същевременно събрана и с много измерения, и точно тя се превръща в най-добрата мярка за идентичност на поезията на Кавафис. Тя се дели на вербална ирония, тоест противоречие между употребената дума и смисъла, който иска той да ѝ придаде, и на ситуационна ирония, отнасяща се до очакванията на читателя и окончателния факт. Така че Кавафисовата ирония е основен признак при оценяването на поетическото му творчество. За връзката на Кавафис с Гърция и световното звучене на неговото творчество е изписано много. Важно е да се подчертае, че поетът не е имал щастието да бъде оценен приживе сред литературните кръгове – известно е, че с малки изключения Кавафис е признат в Гърция едва когато го откриват поетите от поколението на 1930-те – едва тогава творчеството му е оценено откъм неговия философски, политически, а безспорно и еротичен смисъл, и то след като поетът се е превърнал в диахронна, емблематична фигура на световния духовен небосклон. Впрочем няма никакво значение дали той е световен или елински поет, най-важното в неговата поезия е рационалното възприемане на действителността и на нейния идеологически смисъл, връзката между историята и естетиката, неговият своеобразен лиризм, неговата интелектуална и интегрална връзка с читателя и накрая – духовният диалог на всеки от нас с творчеството на Кавафис.

Превод от гръцки: ИВАН Б. ГЕНОВ

Преводът е направен по „К. П. Кавафис: 151 години поезия и история“, списание за литература Клепсида, том 4, май 2013: <https://www.literature.gr/k-p-kavafis-poiisi-kai-istoria-tis-tesys-mpaila/>

„Преди да чуеш гръм, ще видиш светлина...“

В българската поезия Здравко Кисюв е от творците, чието присъствие след смъртта не утихва, а нараства. С годишните поезията му не губи, а усилва своя звук. Дори за онези, които сме следили неговото богато творчество, сега то придобива особена тежест – вероятно защото го осъзнаваме в неговата цялост.

Здравко Кисюв е от съвездието поети на българската провинция,

които добавиха в литературата на XX век усеждане за творческа независимост и свещено презрение към конюнктурата. Петър Алипиев от Варна, Христо Фотев от Бургас, Иван Николов от Хасково, Добромир Тонев от Пловдив – в тази компания той е представителят на Русе. И заедно с това – може би най-разкрепостеният, с подчертано европейски звук и форма на стиха. Това не е случайно. В делото си на преводач общува с поети от модерните литератури на Полша, Румъния и Прибалтика, слоът на стиховете му е изчистен и съвременен, освободен от излишество. В различните си периоди той има сполучливи търсения в поетическата форма, които заслужават да бъдат изучени. Някои от тях съставителят уместно е включил и в настоящото издание.

Предлаганото за подкрепа от издателство „Ерго“ томче „Светлопис“ е подбрано от поета Роман Кисюв и включва най-хубавото от лириката на автора, както и други особено характерни, определящи творби. Някои от тях се помнят още от миналото и читателите с наслада ще ги разпознаят. Между тях например е знаменитото стихотворение „Спасение“:

Страхувам се,
защото брат ми с брадвата
върви след мен
и може да не ме познае.

И още: „В каньоните на времето“, „Подялба“, „Тайна“, „Написано на пясък, прочетено от вятър“, „Мастило“, „Мама умира“, „Безкрили ангели“, „Човекът е камбана“, „Неразпознат сред свои преминавам“...

Изброяването на хубави стихотворения от тази книга е безнадеждна задача: почти на всяка страница в нея има изненада, мъдрост, майсторски модулирано чувство. Приятелски, лобезно, сякаш предупреждавайки „не искам да ви плаша“, поетът ни поднася горчивината на съществуването – като неизбежна опора на съвестта. Това прави тази „тиха“, привидно равномерна поезия, неочаквано **заострена**, състена, възряна в екзистенциума и от това драматична. В стиховете от книгата няма и следа от конюнктурата, намек за рутинна или отказ от високото предназначение на поезията. Подборката е особен вид „избрано“, създадено с вкус и отговорност. Стихотворенията са с „отворена“ датировка – човешкият живот и даже по-нататък от него.

Актуалността в поезията не е най-предпочитаното ѝ достойнство. Там привлекателното, вълнуващото е усещането за вечност. Здравко Кисюв очевидно е съзнавал това – в неговата поезия чувствата и мъдростта, самата ѝ всечовечност са някак непреходни, или – както съм чувал от Далчев – „неизтържими“.

Освен лириката, в предлаганото томче съставителят е добавил поемата „Ела и виж!“ – за екологичната драма на Русе през осемдесетте години. Отхвърляна и почти апокрифна в своето време, днес тя се откроява с автентична гражданска страст и с характерната си поетика. Включени са още подборките „Небесен глас“ (религиозна поезия), „Под светлината на мънани“ (петостихия и тристишия), „Жития край Дунав“ и „Отвъдно време. Последни стихотворения“ – непечатани и невключвани в книги приживе от автора творби. Това са петдесетина равностойни стихотворения, между които и нашумяващото вече сред почитателите на поезията „Картина“, което е годно да украси всяка световна антология. В него се откриват изненадващи интонации от безсмъртната балада за Балканджи Йово, както и разтърсващ размисъл за съдбата на твореца и на неговото изкуство.

Сборникът „Светлопис“ е сериозно, обхватно и безупречно съставено издание. Времето има нарастваща нужда от поезия с такава съвест и такава чувствителност.

КАЛИН ДОНКОВ

Текстът е предговор към книгата с избрани стихотворения на Здравко Кисюв „Светлопис“ (изд. „Ерго“, София, 2023), на която Калин Донков е рецензент, и се публикува с неговото лобезно съгласие. Изданието е реализирано с финансовата подкрепа на Министерството на културата.

„Три сестри“ на Крикор Азарян в Младежкия театър

15 години по-късно отново за проникновения тълкувател на Чехов

„Три сестри“ от А. П. Чехов, режисьор Крикор Азарян, Младежки театър „Николай Бинев“, 2008. Снимка Иван Дончев

„Три сестри“

от А. П. Чехов

Постановка Крикор Азарян

Сценография и костюми Марина Райчинова, музика Румен Цонев, хореография Мила Искренова. Участват Цветан Даскалов, Силвия Лулчева, Станка Калчева, Коина Русева, Яна Титова, Владимир Люцканов, Малин Кръстев, Вежен Велчовски, Цветан Алексиев, Николай Урумов, Огнян Голев, Красимир Недев, Мая Бабурска

Младежки театър „Николай Бинев“, премиера 8 март 2008 г.

Крикор Азарян прави спектакъла „Три сестри“ през 2008 г. в Младежкия театър „Николай Бинев“. За пиесата режисьорът споделя: „Докато четях този текст, все нещо ново откривах, макар да знам пиесата от 40 години. Ето например много ме е впечатлявало в тази пиеса и винаги ми се е струвало необяснимо това, че допускат да бъде убит човек, без да направят опит да предотвратят смъртта му. Нещо повече – едва ли не спокойно и равнодушно посрещат вестта за смъртта на Тузенбах. Има само една ремарка: „Ирина тихо плаче...“ Къде по-сърцераздираща е раздялата на Маша с Вершинин!.. Ама, толкова ли малко струва човешкият живот? Ако това го правят жестоки хора, е разбираемо. Работата е там, че го правят чувствителни хора... Тук има много интересни детайли, които можете да изиграете. Защо е така? Чехов не дава отговор. Той поставя въпроси, кара ни да мислим“.

Крикор Азарян е един от българските режисьори, които не просто тръгват към Чехов, убедени в неговата непреходна значимост, но и като че ли изповядва неговите схващания, заразен е от неговата драматургия и изобразява собствения си живот и всичко заобикалящо го чрез нея. Неслучайно самият той споделя, че се чувства много близо до Чехов. Пиесите му Азарян чувства много близки, сякаш споделя същото светоусещане. Това е и една от причините неговите постановки върху произведенията на Чехов да заемат специално място в творческата му биография не само защото са последните му спектакли, но и преди всичко защото се превръщат в емблематични за кариерата му. Разсъждавайки върху спектакъла „Три сестри“, не бихме могли да не го съпоставим с предходното му представление по Чехов – „Чайка“ в Театър „Българска армия“, създадено една година по-рано и заедно с последната му постановка „Вишнева градина“ (2009) в Народния театър, съставляващо трилогията му „Чехов х 3“. Това е така, защото по определен начин с „Чайка“ той започва да разказва една история, завършваща с изсичането на една бяла градина. Колкото и да си приличат двете произведения, това, което ги различава, е възприятието за тях. Например в „Чайка“ се разглежда конфликтът между поколенията, порокът на таланта и творчеството и смъртта, която витае навсякъде от самото начало. „Три сестри“ е човешка история. В нея чувствата и емоциите са от много голяма важност. Това бива породено от наблягането в пиесата върху всички мечти и копнежи, които човек има, тяхното несбъдване и начинът, по който индивидът преживява всичко това. За мен „Три сестри“ е пиеса, която е свързана с чакането, със загубата на време и изгубването на персонажите в очакването нещо да се случи, но времето ги поглъща и всичко се превръща в пустош. Това, което свързва двете постановки, са музиката и сценографията. В „Три сестри“ отново чуваме фого музика. Там тя измества военния марш в последното действие и е символ на самотата, носталгията, копнежа по несбъднатото, пропуснатото щастие.

Азарян открива проход, през който да прокара това чувство. Този ход е именно подборът на музиката, който на пръв поглед изглежда парадоксален, имайки предвид, че фогото е лирична, любовна и красива музика, а Чеховият свят погубва всяка ласка. В културата на фогото съществува една дума „saudade“, която няма превод, съчетава в себе си всичко, което Азарян и Чехов изкарват наяве.

Сценографията на спектакъла е един от елементите, които проникват в скрипите кътчета на душите на персонажите и разкриват авторския замисъл на режисьора и сценографа Марина Райчинова. Изобразяването на пространството е един от сходните акценти в трите последни спектакъла на Азарян по Чехов.

В „Три сестри“ преобладаващите цветове са черното и бялото, които очертават и сцената на първо действие. Освен тях двете акцента в първо действие са пиано, поставено в единия край на сцената, и песен. Пианото е много често срещан музикален инструмент в пиесите на Чехов, който всъщност се превръща в инструмент символ, загатващ малка доза щастие и веселие. По-късно това пиано изчезва и щастие и веселието си отиват заедно с него. Върху пианото са поставени празни рамки, чието присъствие навява на мисълта за отсъствието на собствениците на къщата, за тяхната отдавнашна смърт. Това е и причината за черните костюми на актьорите, сякаш подсказват вечен траур. На финала те напомнят жалеене за несбъднал се живот.

От друга страна, в разрез с този мрак се явяват розовите стени, обгръщайки постепенно цялото пространство на сцената и извеждайки на преден план усещането за празните мечти, за илюзорното щастие, в което персонажите потъват, без да осъзнават действителността.

Повтарящ се елемент са френските прозорци, които в „Чайка“ разделят външния от вътрешния свят, а в „Три сестри“ се явяват като огледало на истинския живот. Огледалото става свидетел на истинския живот, на всичко случващо се, като удвоява видяното. В него се крият метаморфозите на голяма част от персонажите, а други се опитват да избягат от това и гният в собствената си нищета, не виждайки какво се случва с тях. Тези, които съумяват да погледнат в него, не са никак щастливи от видяното и това ги кара да губят своята надежда, докато Андрей (Цветан Даскалов), застанал с гръб към това огледало, никога не вижда нито мечтата, нито надеждата, нито тяхната загуба, а по-скоро се примирява със съдбата си и се оставя на времето да го погълне.

Азарян обръща особено внимание на смяната на сезоните. „Мисля, че тези четири сезона и общо пет години от живота на героите, неслучайно са ни подадени от Чехов. Той просто е искал като един много добросъвестен лекар, желаещ да спаси пациента си, да изследва заболяването от генозиса му. От пролетта, от копнежите, от надеждата, за да се мине през всички онези перипетици, през вълна на Ирина (Яна Титова), че пред нея е пропаст, и накрая да се стигне до това... смирение. И аз, в духа на автора, исках да бъда по-хладен и някак по-безкомпромисен към сестрите, но това и друг път ми се е случвало – в процеса на работата започнах да изпитвам състрадание към тях и просто ги заобичах.“

Обръщайки внимание на сезоните, Азарян разгръща един от основните присъстващи компоненти в творчеството на Чехов, а именно концепцията за пропачащото време. Всеки един сезон бележи промяна в поведението на персонажите. В първо действие настъпва пролет. Тя илюстрира новото начало, надеждата. В този момент дори най-мрачните мисли са останали настрана, а Маша (Коина Русева) – вечно оплакваща живота си, намира искра светлина в тъмния тунел, в който е заседнала. Това е сцена, в която се появяват нови хора, от които ще забиси съдбата на сестрите или по-скоро тяхното завръщане в бездната. За мен в тази сцена се крие леко напрежение, което е породено от факта, че нещо сякаш не е наред. Хората са казали, че много хубаво не е на добре. Още тук можем да забележим драматизма, към който се стреми режисьорът. Все пак това е единствената пиеса, която самият Чехов нарича драма и като че ли Азарян се е хванал за това и е решил да представи този текст по най-болезнения начин. Интересно е, че той донякъде се опитва да оспори жанра и на тези творби, които Чехов нарича комедии. За режисьора те са просто трагедии с комични моменти.

В следващата сцена всичко е смразяващо. Дошла е лютата зима, която крие в себе си злостя. Това е моментът, в който големите мечти избледняват и остават на заден план. Новодошлото през пролетта, започва да разсейва от главната цел, всеки започва да се лута, да се захваща за нови неща, заради които пуска все по-дълбоки корени на това място. Все още се говори за голямата мечта, но тя сякаш вече започва да губи своето значение. Истински щастлива е само Маша. Тя обича Вершинин (Малин Кръстев) и се е оставила тази любов да я погълне, да я накара да се самозабрави, защото той е всичко онова, което не ѝ се е случило. А дали това наистина е така, след като тя е спряла да мечтае? Спреш ли да мечтаеш, и животът ти спира, а именно това изобразява тази сцена – забавяне на живота. Сякаш пръстите започват все повече и повече да

се разширяват и всяко едно нещо да се пронизва през тях. В тази сцена се забелязва голямата промяна в Ирина. Това вече не е онова младо момиче, което е изпълнено с радост. Пред нас стои една зряла и работеща жена, потънала в ежедневието си. Нещастие започва да я сполетява, когато Сольоний (Цветан Алексиев) едва не я изнасилва. Това остава само пред очите на голямото огледало, втренчило се в публиката и в героите. При Чехов сякаш сезоните са нарочно разменени и някои от тях губят същинския си смисъл. Ето как след пролет идва зима, сякаш тя връхлетява, за да убие щастие.

Сцената на лятото символизира разрухата, загубата на сила, на всяка капка надежда. Големият огън изпепелява всичко след себе си и във въздуха се носи мирис на смърт. Къщата започва да се изпразва, споменът за миналото, за старото, за мечтаното вече го няма. Безсилието до такава степен е подкосило краката на сестрите, че те нямат власт над нищо дори и в собствения си дом, където вече царува груг – Наташа (Силвия Лулчева). Това е човекът, който минава и събира всичко, което изпуска сестрите. Вкопчени в собствената си нищета, не могат да променят нещата. Картина е ужасно мрачна и тъжна. В тази част можем да видим пълното преобразяване на Маша, Олга и Ирина. Маша отдавна не е на себе си, сякаш усеца тръгването на Вершинин, сякаш вижда спасението да се изплъзва пред очите ѝ. Ирина не може да живее така, нейната истерия я отвежда до осъзнаването, че се намира в блато, където няма и следа от идеал, възторг и мечти. Олга (Станка Калчева) е уморена, повехнала, вкопчила се е в загълженията си на директорка, само и само да запълни празнината в себе си. И трите просто са се отказали да живеят пълноценно. Прегали са се на отчаянието.

Есента – края на всичко. Новодошлите през пролетта си отиват. Дали това е началото на нов живот, или пък продължение на стария, но по различен начин? Има ли наистина край всичко това? Сигурна съм само в това, че Чехов е оставил края на тази пиеса за многобройни интерпретации. При Азарян усещам, че все пак има някаква останала надежда в тези хора, които някак си ще се опитат да променят нещо. Москва вече не съществува, а дали е възможно да се появи нова? Задавайки тези въпроси, стигам до извода, че Азарян наистина е усетил Чеховото печално прозрение и някак си след края на спектакъла уж сме си отговорили на всичко, но в нас остава това печално усещане. Винаги ще има „ами ако това се случи“, никой не знае какво се случва с Чеховите герои след края на спектакъла, защото, излизайки от залата, ние чертаем това продължение. Огледалото не е било случайно, то е да се погледнем и да се взрем в себе си там, горе на сцената. Какво следва оттук насетне, само ние можем да кажем. Ето това прави спектакъла на Азарян важен – превръща го в реалността, в нашата реалност.

Това е спектакъл за хора, които се примиряват със съдбата си. За мен „Три сестри“ е много близка до българската действителност, защото хората просто са се отказали. Останали са някъде там в зимата, където се намира последната надежда, но сякаш есента никога няма да настъпи. Новото начало е блян, а ние се давим. Човек не трябва да се отказва, трябва да се живее, защото иначе смъртта стои отзад и дебне. Именно затова ни е необходим Чехов, за да ни напомня, че просто трябва да се живее и да се мечтае, да си върхваме вяра, да не изоставяме нещата за утрешния ден. Защото утре може и да няма.

Крикор Азарян вниква в природата на човешките взаимоотношения при персонажите. Това, което търси той от актьорите си, е тяхната реакция, спонтанност в поведението, но накрая да има една завършеност. Механизмът на неговите постановки се задейства от въображението и енергията на актьора. Именно затова за него по-важни са репетициите, отколкото самият краен продукт. Това, което режисьорът изисква от своите актьори, е те да се обрънат навътре в себе си и да открият героя, за да бъде максимално истински, реален жив човек, а не да интерпретират свои представи за нещата. По този начин на сцената излизат реални неща от живота, в които всеки един от нас може да се припознае. „Три сестри“ е драмата на нашия живот. На всичко, което сме пропилели, на времето, което сме изгубили, на празните обещания, които сме си дали и не сме намерили сили да се опитаме да осъществим.

Спектакълът на Крикор Азарян е отличен с две награди „Аскеер“ – за поддържаща мъжка роля (Цветан Алексиев) и за изгряваща звезда (Яна Титова). Азарян получава посмъртно Почетен „Аскеер“ за цялостен принос в театралното изкуство и за трилогията „Чехов“. Представлението е ирано на много фестивали, като в Ниш, Сърбия през 2011 г., на Международния театрален фестивал „Глум Бал“ Станка Калчева и Коина Русева са удостоени с голямата награда „Златен Глумбал“, а Малин Кръстев и Силвия Лулчева – със „Сребърен Глумбал“ за актьорските си постижения в него.

От авторите и писателите ЗА КНИГИТЕ И ЧЕТЕНЕТО*

За „лошите“ книги

Оля Стоянова

Когато бях малка, много мразех да споделям книгите си и грижливо пазех личната си библиотека от посегателства – най-вече от страна на сестра ми, две години по-малка от мен. Брат ми, който беше още две години по-малък, определено не проявяваше кой знае колко голям интерес към книгите, които непрекъснато разнасях насам-натам, така че той беше извън подозрение.

За сметка на това сестра ми имаше навика тайно да измъква и да чете някое томче на Никос Казанзакис или Мигел де Унамуно, хващаш я в крачка, че крие Камю под възглавницата си или че просто е променила строгия ред в библиотеката, което означаваше, че ми е пипала книгите. А това много ме ядосваше.

Доводите ми бяха все сериозни: „Светът е пълен с книги, открий твоите, тези книги са мой избор“. Разбира се, не спирах да повтарям като навита и ключовия въпрос: „Ти защо ми пипаш книгите?“, без да чакам отговор.

По онова време наистина виждах логика в това – вкъщи имахме библиотеки във всяка стая, а сестра ми изобщо не се интересуваше от тях, а все гледаше към моите книги. А аз вече бях изчала почти всичко вкъщи – след приключенската литература дори бях прехвърлила от любовитство – още преди 1989 г., един-два партизански романа, за да разбере защо тате казва, че тези книги са за боклука и трябва да се изхвърлят там, където не минават хора. И защо мама не спореше с него, а само повтаряше извинително, че във всяка книга имало по нещо добро. Тате обаче си настояваше на неговото, че в тези книги няма нищо и само са изхабили хартията, на която са ги печатали. (След такава реклама бях длъжна да проверя за какво става въпрос и – да бъда честна, очаквах нещо скандално от тези романи с дебели корици, а те бяха просто досадни, дори за 10-годишно дете.

Въпреки че още помня сцената с обирването на някаква мандра и как главните герои се криеха в пещера (което ми се видя интересно), където преяждаха с кашкавал (което беше безумно и не можех да го разбира).

В интерес на истината – в знак на добра воля, препоръчах на сестра ми да започне с тези романи, но тя отказа. Както казах, семейните библиотеки не я интересуваха, тя просто искаше моите книги.

По това време тя май не се интересуваше много-много от българската литература, която се изучаваше в училище, сигурно се смяташе за голяма на 12 години и не искаше да чете и приключенската литература. Не ѝ препоръчвах класиката, защото тя си беше за мен – на солидната възраст от 14 години почти поприключвах с поредиците „Класика“, които ми се струваха, че нямат свършване, защото дълго време все си тъпчех там.

Балзак, Дикенс, Шекспир, Съмърсет Моъм, Хайнрих Хайне... Какво съм забрала от тези книги, не съм съвсем сигурна, защото някъде по онова време беше и първият ми опит с „Любов по време на холера“ на Маркес. И категорично реших, че това е най-ужасната книга на света. Каква беше тази любов на тия старци? Кой се интересува от тези работи?!

Но затова пък продължавах сама да си откривам книги и по онова време вече редовно прелсрувах Столичната библиотека и антикварните книжарници на „Славейков“.

Макс Фриш и Ницше, Борхес и Хемингуей, Хайдегер и Илзе Айхингер, „Битие и време“ заедно с „По пътя“, „Сексус“ с „Балада за Георг Хених“, „Игра на стъклени перли“ с „Познуса“, „Митът за Сизиф“ с „Отнесен от вихъра“... Няма как да няма еkleктика! А сестра ми искаше всичко това да го получи наготово. Просто не ставаше така!

Разбира се, вкъщи никога не проявяваше разбиране към претенциите ми и желанието ми да си опазя книгите – не от нещо друго, а от четене. Тате и мама не приветстваха моето силно развито чувство за собственост, независимо че подробно им развивах теории как всеки сам трябва да достигне до своите книги, а не да ги получи наготово. Убеждавах ги, че една книга води към друга книга, и не може просто така да нахлуеш в територията на друг човек, а трябва сам да изминеш пътя до определено заглавие или автор. За тях обаче работата беше ясна – ставаше въпрос за чиста форма на егоизъм, нещо, което не бяха виждали до този момент и затова и ми се караха, и ми се смееха.

Понякога обаче и животът също има вкус към иронията. Защото само пет-шест години по-късно не само започнах да споделям книгите си, но и дори да пиша за новите заглавия – да ги препоръчвам, да ги подарявам и дори да ги тикам в ръцете на другите. Нещо, което въобще не беше

Фотография: Pinterest

в мой стил, особено ако говорим за 15-годишното ми Аз. Дори не помня как е настъпила тази промяна. Сигурно е била свързана с работата в „Литературен форум“, където започнах да пиша за нови книги, защото не помня никакъв ясен момент, в който внезапно да съм осъзнала, че е по-хубаво да давам, отколкото да трупаш. Че има повече радост от това да споделяш, отколкото да взимаш. Истината е, че май не е имало такъв проблемък, а дори напротив – всичко се беше случило постепенно, а аз с времето грижливо бях заличила тези срамни спомени от „свидливия“ ми период. И ако вкъщи не ми ги припомнят от време на време и не разказват колко смешна съм била с желанието си да си опазя книгите и да не давам на другите да ми ги четат, мога и да реша, че никога не се е случвало подобно нещо или това не съм била аз.

Обаче животът обича иронията, защото сега най-много държа да споделя всичко, което чета, със сестра ми. Загължително ѝ давам най-хубавите книги, онези, които толкова са ми харесали, че искам и тя да ги прочете. Но много често поставям акцент и искам да види и онези книги, в които ми се струва, че нещо не е както трябва и има нещо сбъркано.

„Прочети тази книга. Въобще не ми харесва, а не знам дали проблемът не е в мен“, обикновено ѝ казвам и настоявам тя да бъде независим арбитър – нещо като чистата ми съвест, защото Соня е честен човек, който има непредубедения поглед и може веднага да види какво се е проваляло в една книга.

Признавам, че може би понякога съм прекалено настоятелна, когато ѝ тикам в ръцете лошите книги. Сигурно съм много досадна, когато ѝ обяснявам, че тази или онази книга е наистина ужасна и тя загължително трябва да я прочете, за да говорим какво не е наред. Може би заради това един ден сестра ми ми вдигна малък книжен бунт с думите: „Ама това изобщо не е честно! Не искам да изчитам всички ужасни книги на света!“.

И много се смяхме на това. Но понеже обичам да говоря с нея за книги, тя все пак ги чете.

Анкета

Коя книга няма да Ви омръзне да подарявате и защо?

Опитвам се да подарявам различни книги всеки път според вкуса на човека, но последно купих няколко броя, именно за подарък, от документалната книга на Марчело Ди Чинтио „Стени: пътуване покрай загражденията“ – харесвам това документално писане, ерудирано и талантливо. Подарявам често и стихосбирките на Катерина Стойкова „Втора кожа“ и „Как наказва Бог“ – заради доброто писане, а също и заради смелостта. Много често подарявам и книгата на датския архитект Ян Геел „Градове за хората“, защото е вдъхновяваща. И „Балкански ритуал“ на Георги Тенев – отново заради доброто писане.

Коя книга може да запали любовта към книгите у всяко дете?

Обичам книгите, които оставят пространство за хумор. Четенето е като приключение и поне в началото трябва да ни увлича. Помня, че като деца се смеехме на глас на „Автобиографията“ на Бранислав Нушич и на „Макс и

Мориц“, които мама ни четеше. По-късно децата вкъщи се смееха и на книгите на Джералд Даръл и Джани Родари. И понеже децата са любопитни, щом се научиха да четат, първото нещо, което направих, е да им избяда карта за библиотеката. Вкъщи има цяла библиотека с детски книги, но си представях, че ако аз съм дете, ще искам сама да си откривам книгите. И помня как и Стояна, и Страхил излизаха с блеснали очи, прегърнали една купчина с книги, която едва носеха. С Вико пък спорехме дали четенето на енциклопедии е четене на книги, и се радвам, че той беше прав.

За мен е важно книгите да дават различна гледна точка, да ни казват повече, отколкото знаем, и най-важното – да отварят пространството и да ни показват колко голям, чуден и непрекъсваем е този свят.

Кои три книги смятате за загължителни за всеки добър читател?

Преди години можех да направя списък не от три, а от трийсет загължителни книги. Сега мисля, че няма загължителни книги. Просто до някоя книга достигаме рано, но за други ни трябва години, за да ги открием. Вероятно с някои от книгите въобще и няма да се срещнем, но това не е фатално. Просто всеки от нас живее с друг ритъм и намирам това за много хубаво.

Коя книга препоръчвате?

Последно препоръчах отново разказите на Реймънд Карвър. Много харесвам писането му, въпреки че нямам навика да се превръщам във фен на този или онзи автор и да го следвам по петите. Дори във времето, когато бях тийнейджър, не постъпвах така. Но истината е, че има книги, към които имам големи пристрастия, но не успявам да стигна до тях и да ги препоръчам отново и отново. Вероятно защото съм затрупана с нови книги, които все са спешни за четене по една или друга причина. Или защото продължавам да съм любопитна да откривам нови книги и затова не ми остава време да се обърна назад.

Кои са трите неща, които търсите в добрата книга?

Добро разказване, изненада, различна гледна точка към света, дълбочина и честност.

Как да познаем добрата книга?

За себе си знам – когато историята е толкова добре написана, че продължавам да мисля за нея. Или когато осъмвам в 4 часа сутринта с книга в ръка, която не мога да оставя, въпреки че на следващия ден имам един куп задачи за вършене. Или когато чета поезия в метрото и пропускам спирката, на която трябва да слеза. Това са знаците, но може би няма нужда да описвам отделните случаи, защото, когато попадна на такава книга – просто знам, че държа добра книга в ръцете си и нямам съмнения по въпроса. Ако трябва да съм по-точна – добрата книга не е банална, тя не разказва истории, които вече знаем, или ако го прави, го прави с различен, нов глас. И със сигурност разширява границите на познатия ни свят.

Коя книга бихте искали да сте написали?

Никога не съм мислила по този въпрос, но се сещам за „Теория на облаците“ от Стефан Огъзи. Късно я открих, но много се зарадвах, че я има. Харесвам тази книга, беше изненадваща, а темата за облаците ми е близка. Не съм съвсем сигурна дали искам аз да съм я написала, просто помня, че много се зарадвах, че такава книга съществува.

Какво Ви носят книгите, което нищо друго не може да Ви даде?

Светове за откриване. Донякъде четенето ми прилича на пътуване – не знаеш какви хора ще срещнеш, не знаеш дали ще ти харесва, не знаеш къде ще те отведе. Но май не може все да сме на път, защото в един момент се уморяваме. От четене обаче досега не помня да съм се уморявала.

Коя книга Ви е вдъхновила да създадете нещо?

Спомням си, че преди време Деян Енев беше разказвал, че доброто писане го вдъхновява и го кара да хване химикалката и да иска да пише, но аз не съм сигурна, че при мен това действа точно така. Хубавата книга по-скоро ме смълчава, имам нужда да спра за малко да чета, когато нещо е много хубаво. Може би се опитвам да се наслада на момента, да се зарадвам на книгата. Със сигурност не хукам да пиша, а се опитвам да съхраня радостта от прочитането по-дълго.

Мислила съм си за тази радост от добрата книга, от способността да се радваме на чуждия текст и това ми е много важно. Познавам хора, които хващат книга в ръка с намерението да не им хареса, затова се опитвам да си запазя тези моменти на радост. За мен

* Из книгата „От авторите и писателите ЗА КНИГИТЕ И ЧЕТЕНЕТО“ под съставителството на Анна Лазарова и Светлозар Желев, изд. „Колибри“. Книгата съдържа 42 разказа от хора, свързани по един или друг начин с писането и литературата изобщо, за техните първи стъпки в четенето, за книгите, които са ги вдъхновили и променили, както и техните анкетни карти с въпроси за нуждата от четенето и литературните им пристрастия. Книгата предстои да излезе през месец ноември 2023 г.

От авторите и писателите За книгите и четенето

от стр. 9

тази радост е сигурен знак, че сме се запазили като хора. Защото, ако един ден спрем да се радваме на чуждите текстове или каквото и да е произведение – било то книга, пиеса, сценарий, театрален спектакъл или филм, това е лош знак не за него, а за нас – като хора.

Кой автор бихте попитали тези въпроси и бихте поканили да разкаже как е заобичал книгите?
Петя Кокучева.

Защо трябва да се пишат и четат книги?

Не трябва. Няма нищо задължително. Но е хубаво. Четенето е много хубаво. Процесът на писане – още повече.

На хартия

Стефан Иванов

Откакто се помня – всички възрастни четат. Не по работа, а за удоволствие. Беше нещо нормално брат ми, баща ми и майка ми заедно или поотделно да са забили нос в книга. Винаги съм бил заобиколен от книги, по етажерки, на пода, върху маси, на тавана или в мазето. И в София, и в Котел, и в Паламарца. Всички четяха. И никога не е професионално изкушен от писане или четене.

С татко ходехме на гости на приятели, за да си разменят книги. Дядо ми ме забведе за пръв път в библиотека едно лято, а след това се отбихме в работилницата на един негов приятел и съсед – книговец, който тъкмо подвързваше дебел том. Обичам миризмата на мастило, лепило и нова книга.

Никога не ме е карал да чета. Исках да ми четат, като все още не можех. Или си пусках отново и отново плочите с приказки и ядях ошав, или слушах тези по радиото и телефона. Бях се пристрастил. Майка ми ми измисляше приказки всяка вечер. Главен герой най-често беше един делфин. Исках още и още разкази и истории. Единият ми дядо ми разказваше за Втората световна война, в която беше участвал, другият за пустинните звезди в Либия, свако ми въртеше червения си пръстен и говореше за Сирия, а баща ми и майка ми четяха откъси на глас от книги, които са им направили впечатление и искат да споделят. Много се четеше Тери Пратчет и „Гуньо Гъсков“ на Райко Алексиев, настолна книга. Помня как баща ми ми чете „Бамби“ на свещ по време на режима на тока в началото на 90-те. Помня как прелиствах „Доналд Дък“ в „Пирогов“, като бях със счупен крак на четири. Знаех го, да речем, наизуст, защото ми го бяха чели до откат и гледах картинките и си измислях думите.

Като се научих да чета, което всъщност беше доста късно, четях каквото и нашите. Криминалета, трилъри, фентъзи, фантастика. Баба ми взимаше енциклопедии всеки път, като се връщахме от зъболекар. Лоши зъби, да, но пък много книги. Да, естествено, зяпах и много телевизия, видеокасети, после кабелна, после пиратски дискове, после интернет и голямо торентите, и накрая кацна и стрийма. Но не спирах да чета. Компулсивно. Лакомо. Маниакално. Вманиачавах съм се по поредици, по книги-изри, по Ласитър, по Лъки Лок, по „Китайски загадки“, по ниндзи, по киборзи, по всичко, изпречило се пред очите ми.

Първата книга, която прочетох сам от началото до края, е „Самотният вълк“ на Г. Ф. Унгер, световно признат майстор на уестърна. Евтина, схематична и плоска книга. Първите книги със съвременна българска поезия си купих от „Нусим“, бяха на Николай Атанасов и Антоний Димов. Първите ми най-любими и ценни учители по четене, мислене, свобода и въображение бяха Николай Колев и Росица Нанкова във Френската гимназия. Преди това беше и Михаел Енде с „Приказка без край“. Веднъж в гимназията в час по биология ми беше скучно и четях книга под чина. Правил съм това и в университетата, в метрото, в трамвая и на работа. И къде ли не още. И ще продължа да го правя. Завършен рецидивист съм. Но учителката ме видя. Проблемът беше, че книгата беше „Порно“ на Ървин Уелш, продължението на „Трейспотинг“. Бях гледал филма още като излезе и тогава четох и книгата. Бил съм на 11-12 години. Този филм и саундтракът му белязаха цяло едно българско поколение (доста повече от музиката към „Аризонска мечта“). От Георги Господинов до Радослав Парушев и почти всички между тях.

Учителката ми взе книгата и каза, че няма да ми я върне. Казах ѝ, че ще напиша статия за това в „Егоист“, и ми я върна после, а директорката ми каза любезно, ако искам, да не пиша за това. Определено беше бурно време за настървените читатели. Ако някой ми беше казал тогава, че Анжела, с която сме се мотали

Фотография: Pinterest

и сме си говорили глупости, ще бъде в една от главните роли в „Трейспотинг 2“, щях да се загавя. Преди гимназията ходех на уроци по литература, защото не бях на „ми“ с граматиката и пунктуацията, както и с мисленето, свободата и въображението. Граматиката и пунктуацията оздравяха, научих много за „гордия, свободолюбив дух на българина, който надмозва дребните скандали и ежби“, помня я тази формула наизуст, но не научих много за свобода на мисленето и въображението. Но в библиотеката на госпожа Дъбова видях „Цивилизацията“ на Кенет Кларк, видях и „Естетически есета“ на Ортега-и-Гасет. Това беше първата сериозна книга, която измолих баща ми да ми купи. Беше в зимата на осми клас и обикаляхме „Славейков“ и там я нямаше, и я взехме от подлеза на „Яма“, където алчни спекуланти продаваха с огромна надценка дефицитни книги като тази. Давам малко контекст – става въпрос за 2000 г. Прекрасно време за книги и четене. Това е ирония, ако е трудно да се разбере. Няма да забравя и как ходехме всяка зима на Панаира на книгата и се връщахме с препълнени торби с книги. Купувахме десетки и десетки книги накуп, за цяла година, защото имаше намаления, а книжарници нямаше. Просто липсваха. Бяха не застрашен, а изчезнал вид. Върна се в градската природа поради естествени нужди. Пазя всички тези първи книги. Уестърни, стихосбирки, есета. Гледам ги в момента. В гимназията важна ми беше и срещата с Валери Петров. Нанкова ни беше казала да се срещнем с живите автори в учебника и отидохме със съученика ми Мартин при Валери Петров. Беше магически следобед. Толкова пъти съм минавал преди и след това край дома му, живял наблизо, и си мисля за него. И за тези няколко часа, след които месеци наред, поне така казва майка ми, съм се носил кротко над земята от радост.

Иначе в Стъкленото, където учих преди Френската, не знам точно защо, но вземах книги от училищната библиотека и се правех, че ги чета, а само ги прелиствах и ми бяха скучни. После, като четох „Думите“ на Сартр, се смях, като разбрах, че и той е правил същото. Така и като още не можех да пиша или да чета, зяпах заседанията на парламента и се правех, че стенографирам, това правех с някакви граскулки, без да знам и самото наименование на това занимание. Помня как се чувствах, като се научих да чета. Четях всичко и навсякъде, зяпах и търсех думи. Обожавах дебелата съботен „24 часа“. Баща ми имаше приятелка, която работеше в будка за вестници, и вземахме всички скъпи и лъскави списания за по няколко дни и ги изчитах от началото до края. Не разбирах напълно всичко, което чета. Това дойде постепенно и с времето. Любовта към четенето се задълбочи, удоволствията се промениха. Знаем, че без четене нямаше да съм аз и да съм себе си. Книгите ме сблизиха с мен самия и с живота. Обратно на това, което Далчев пише в „Книгите“ – „аз изгубих зарад книгите живота и света“. Те ми помогнаха да съм в кожата си. Да се преборя с много болка, тревога, паника и страх. Четейки, се чувствах чул и разбран, казваха ми се интересни и важни неща от друго място и от доста умни хора. Бях себе си тук и сега и бях на стопици други места. Беше бягство, което ме върна там, откъдето бях тръгнал. Голяма радост е и днес. Без четенето нямаше да знам не само кой съм, но нямаше най-вероятно и да съм тук. Без филмите, картините и музиката също. Не знам как щях да се справя. Те са ми още едно семейство и приятели.

В момента чета „Червено и черно“ и пасажът, който най-много ми харесва, е болезнено актуален и по темата: „...и лицемерието почна да прави завоевания дори сред либералните слоеве. Скуката нараства. Единствените останали удоволствия са четенето и земеделието“. Преводът е на Атанас Далчев.

Бих добавил и още удоволствия, но и тези стигат като за начало. Сега майка ми и баща ми се възстановяват от операции на очите. Майка ми чете нещо, което не помни какво е и кой го е писал, но последно най-много ѝ е харесала трилогията на Кен Фолет за ХХ век. Баща ми, запален клиент на „Читалнята“ до Народния театър и свеж пенсионер на 77 години, е дочел автобиографията на Флий, басиста на „Ред Хот Чили Пепърс“, и е започнал „Забравените пътища: от Родопите до Памир“ на Филип Лхамсурен. Брат ми е на „Щиглецът“ на Дона Тарт. След „Червено и черно“ ще се прехвърля на Толстой. Част от бунта ми като тийнейджър се изразяваше в това да не чета класиките и да не чета книгите и авторите, харесвани и препоръчвани от всички. Исках сам да си откривам това, което ми харесва. И ровех в книжарници и кашони. Сега наваксам с удоволствие.

Анкета

Коя книга няма да Ви омръзне да подарявате и защо?

„Приказка без край“ на Михаел Енде. Това е магическа книга за фантазия и свобода, за смелост и риск, за приятелство и грижа, за болка и загуба. За възможността всичко да падне жертва на Нищото, както се нарича то в книгата.

Коя книга може да запази любовта към книгите у всяко дете?

Не знам, почти всяка може би, но главно сякаш е друго. Ако децата виждат възрастни, които четат за удоволствие и им е приятно – това ще ги накара да се заинтригуват и да полюбопоставят за какво става въпрос. При мен стана по този начин и съм благодарен на майка ми, баща ми и брат ми.

Кои три книги смятате за задължителни за всеки добър читател?

Честно казано, нямам идея, четенето не е хубаво да е задължително или да е принудително, но поне себе си не си се представям същия без поезията на Константин Павлов, Георги Рупчев и Димитър Воев, поне като за начало, и сякаш те са задължителни за мен.

Коя книга препрочитате?

„Приказка без край“ и много поезия.

Кои са трите неща, които търсите в добрата книга?

Освен начало, среда и край – да усетя как влизам в чужд и непознат свят, без значение дали въображаем, или документален, и да имам възможност да го опозная в дълбочина. Да усетя надеждите, болките, радостите, страховете и срама му, да имам още един живот, да съм друг, да се обогатя. За съжаление, все по-често усещам липса на елементарна честност, страст и непосредственост в световите, които откривам в книгите. Личи желание за печалба, автоцензура, суета, преднамереност и пазарен нюх. Четейки такива книги – човек обеднява.

Как да познаем добрата книга?

Ако съдя по себе си, да ми доставя удоволствие, да ме кара да мисля, да се вълнувам, да споделям откъси от нея, да ме предизвиква да споря с нея, да се променям.

Коя книга бихте искали да сте написали?

Повечето на любимите ми автори, но ми стига, че съществуват и мога да им ръкопляскам.

Какво Ви носят книгите, което нищо друго не може да Ви даде?

В хубавата книга като на глан се вижда, че животът е сложен, че има място за разбиране, отпъщение, милост, любов и прошка. Има място за всичко. От грозното до красивото, от чудовището до светеца. Четейки хубави книги, човек приема живота в целия му диапазон и противоречие. Става по-спокоен, търпелив, мъдър може би или поне смирен. Става повече себе си, те са училище по опознаване, огледало, в което постепенно разбираш кой си.

Коя книга Ви е вдъхновила да създадете нещо?

Есетата на Хосе Ортега-и-Гасет ме накараха да мисля.

Кой автор бихте попитали тези въпроси и бихте поканили да разкаже как е заобичал книгите?

Михаел Енде може би.

Защо трябва да се пишат и четат книги?

За да разберем кои сме и какви бихме могли да бъдем, за да можем да живеем сами със себе си, но и с други хора, животни и природа. За да ни е грижа за самите нас и за всичко извън нас.

„Времеубежище“ от Георги Господинов

На светлата памет на Мария Ангелова Силикчийска
(1935 – 2023)

Петър Михайлов

Романът на Георги Господинов „Времеубежище“ излезе във времето на поредната криза, която ние като модерно общество преживяваме. Този път тя не е само политическа, за разлика от предходните избухвания на неговия епически талант – 1999-а и 2011-а, а е здравословна – пандемична, епична, трагична. От друга страна, ни накарва да се замислим за проявите на човештина, накарва ни да преосмислим и да се поборим с егоизма си и страстта по консумиране на всичко. Трябваше да се смирим по християнски и по човешки. Именно като роман на смиреността, на помъдряването, на изстраването бих определил текста на Г. Господинов. Не само защото една от главните сюжетни линии е периодът около Втората световна война, не само заради ясно изведената тема с вариации, идеща от музиката на Хендел. Вплитането на музикалната форма в епическата не е новост за нашата белетристика. С удоволствие припомням великолепната повест на Павел Вежинов „Барьерата“, ала и по-конюнктурната, а оттам и позабравена – на сезаиния доайен сред родните писатели – Виктор Барух (р. 1921) „Японска кукла“ (там звучат Тартини и Вивалди – пак предкласически майстори!). Авторът на „Времеубежище“ маркира темпото на разказване – анданте, т.е. бавно.

Андантето предразполага към възбавяване, към размисъл (особено в симфоничните на Брукнер, интерпретиран под диригентството на Челибидак). Специфичното за Хендел е неговият уклон към мащабно звучене – използва възможностите на хора по неподозирани и модерен за онази епоха начин – „Месия“, „Годишните времена“, „Музика на водата“ – определено кодът към мистично и сакрално е положен и в заглавията на музикалните творби. Движението на годините, смяната на годишните времена, приплъзването между минало, настояще и бъдеще е характерно за структурирането на наративната цялост в текста на романа. Похват, познат още от „Физика на тъгата“, ала сега превърнат в основа на разказваческата тъкан. Т.е. едновременно се създава такава сложна основа и се разпада. Тази техника на повествователен сюжетен ход е използвана и от Захари Карабашлиев в „Хавра“. Така че можем да кажем, че Г. Господинов, З. Карабашлиев, а и К. Терзийски (до известна степен), ползвайки един и същи или подобен (сходен) художествен похват, вече оформят традиция. Разбира се, Естетът в тона на романа, е изградил регистър на говорене-разказване, което бяза от циничното и вулгарното. Тази специфика рязко отличава дебютния отзвук, така познат от „Естествен роман“. Факт е, че говоренето, разпитването и слушането на история/истории е още по-виртуозно от предходните две епически произведения на Г. Господинов. Естетското го противопоставя рязко на вулгарно-диалектното бръщолевене на Милен Русков „Възвишение“/„Чамкория“, където търсеният стил ефект се е превърнал в неуспех за широко рекламираните творби. Така съм започнал своя критически текст през м. май 2020 г. Затрупах ме други идеи, които трябваше да осъществя, и ръкописът отлежаваше вече трета година. След спечелването на престижната награда „Букър“ преди известно време от Георги Господинов и Анжела Родел (осъществила превода на английски език), реших да довърша започнатото. В основни линии то не се различава от първоначалния ми замисъл. Вероятно повторното изчитане на „Времеубежище“ ще бъде дори по-дълбоко от предходното, ненаписаното. И така, ето какво се случи за изтеклите три години в критическото ми съзнание.

Основната, водещата идея в романа е за по-забавения темп на живеене, изобщо за по-бавно промишачното време. Деменцията. Алцхаймерът. От една страна, са болести – как е предусетил авторът още в началото на 2020-а пред какво изпитание за/на здравеопазването ще се изправи човечеството, стресирано, изненадано, изумено от заразата с Ковид 19! От друга страна – живеенето в миналото, което сега е настояще – е основният процес на „старческите“ неволи, предизвикани от регресивните процеси на оглуляването¹. Изтриването на памет. Или на моменти от живота, които са били тежки или срамни за човека – любовница, с която се е срещал крадешком, престой в затвора по обвинения, почиващи на доноси, а не на реална фактология и документи. Самият доносител признава, че често си съчинявал историите (сиреч измислял ги е, фикционализирал е, лъжесвидетелствал е)... Детството. Стаята на детето (а не на Джейкъб!).

¹ Едно от значенията на думата „деменция“ е: излизане извън ума; умопомрачение; глупост. Повече виж в: Бунджулова, Боряна. Живот с деменция. Ракурси към изплъзващите се опити, София: УИ „Св. Кл. Охридски“, 2023, с. 19; но и във: Ферхер, П., Г. Сражек. Мостове към света на деменцията. Валидация за всеки ден, София: Кибера, 2019.

Фотография: Pinterest

Капсулата на времето. Като при „Физика на тъгата“. Но и както в „Ноев ковчег“ на Рагичков. Тъга по изминалото време. Болестите. Втората световна война. Травматичното минало и настояще на Европа. Митове от Стара Гърция, Овидий, Джойс... Томас Ман. Уистън Хю Огън. Библията. И не щеш ли, Багряна и 1929 г. ... „Златорог“. И „Зора“... Забавеното темпо на адажиото. Възхитителната музика на Хендел. Човекът е единствената машина на времето... Живеенето в миза. Осмислянето на това живеене. Кроткото говорене. Без скандали. Без викове. Онова нормално, което сякаш си е отишло, но ние помним аромата му, миризмата му... Грижата за Другия. Помощта към Другия. Човешката близост. Да, не всеки ще разбере. Макар и привидно обикновено, банално, това живеене-разказване е необикновеното всъщност. И то е реално човешкото. Твърде човешкото. Копнежното човешкото. Когато човекът е тъжен, когато е в депресивно състояние – всеки от нас го е преживявал, – времето протича сякаш по-бавно. Какво би станало, ако съумееш и щастливите мигновения да разтегнеш, да изживееш цялостно, осмислено и осмисляйки ги както тразичните? Дали тогава няма да сме по-щастливи? Дали ако съумееш да разтеглим мигновението на радостното, няма да живеем по-пълноценно и по-богато? Връщането в миналото във „Времеубежище“ вероятно е центрирано около тази идея: да се съхрани капсулата на времето, в което не сме нещастни. Като щастие то не се припокрива с представата за празника, защото празникът е шумен, неспокоен, пренаселен. Докато щастие то обича тишината, съзерцанието. То е по-интимно. Също толкова интимно преживяване, колкото и страданието. Карнавално-бутафорното е уловено и сюжетизирано и в двата митинга, които уж са с различен политически заряд – единият на Българи Юнаци, а другият – на Движението за социализъм. Ала и двата са ПОКАЗНИ, външните белези са важни, а не смисловата дълбочина. Символиката се изчерпва до своята повърхностност, тя е опаковката на рекламата и пропагандата – тема, любима на доц. Г. Господинов². Показателното в тая посока е, че организаторът и на двете събития е един и същ човек – Демби, – неосъществен актьор, мошеник на гребно, ала с пъргава и адаптивна мисъл. Цинизмът на Демби е изразен чрез жестта на изхождането по малка нужда – „препикава“ и едните, и другите – чисто по байганьовски. Сякаш за да не ни изненада последвалата коалиция между двете враждуващи организации. Лъжата спрямо избирателите, безкрупността в идеен план се припокриват силно с нашето СЕГА – когато ГЕРБ се съюзи с ПП, – и двете партии доскоро лъжеха гласоподавателите си, че няма как да се съгласят на общо управление, а всички сме свидетели на това тяхно съюзяване, което буди не толкова негодувание, неразбиране, колкото отвращение и познуса. Помахващата мумия на Георги Димитров, наново изграденият мавзолей и блокиращото хоро на Юнаците, разпростряло се от Борисовия сад (да, нека е точно тази руска дума!) и Цариградското шосе, с онзи трибагреник, задушаващ симпатизантите, са великолепна илюстрация на абсурдната ситуация на сегашния момент. Но нека поясня – романът е завършен на 29.02.2020 година, а

² Повече виж: Господинов, Георги. Поезия и медия. Кино, радио и реклама у Вапцаров и поетите на 40-те години на ХХ век, София: Просвета, 2005.

събитията, които коментирам, са от юни 2023! Ето как литературата и големият автор могат да пророкуват какво ще се случи! Ето защо съпротивата срещу успеха на Г. Господинов и „Времеубежище“ е така яростна – от страна на конюнктурните, сервилните, ония, които се плъзгат и размазват по паркета на властта... Романът умело осмива поведението на патриотичните партии. „Възраждане“ присъства в общия контекст, упомената е и като отделна дума, ала водещата фигура е на Главния воевода – тук се колебая дали е Кр. Каракачанов или В. Симеонов е прототипът. През 2020 К. Костадинов не беше в парламента. За зла участ, всички националистически движения у нас са проруски (просъветски?) ориентирани и са фашизоидни – тъй като отричат всякакво различие: като започнем от биологично-физиологично – „Едни вресливи майки на уж болни деца“³ и свършим със сексуалното – джендъризъм, хомофобия⁴. Всички сме свидетели как и медици, и политически формации успяха да манипулират обществените нагласи и мислене, като докараха по-голямата част българи до безсмислието да се отрече Истанбулската конвенция, защото тя била щяла да разруши традиционното българско семейство, защото въвеждала трети пол и пропагандирала джендър идеология. За джендър проблематика чух първо в Софийския университет през 2002 г. от проф. Миглена Николчина, водещ литературен теоретик през последните 3 десетилетия у нас. Изхождайки от философските възгледи на Юлия Кръстева, Джутит Бътлър, Симон дьо Бовоар, проф. Николчина в тогавашния магистърски курс по литературознание разясняваше що е то джендър (пол), идещ от копнежа за равнопоставеност на жената през целия ХХ век. Всеки уважаващ себе си психолог и философ би обяснил социалните роли и полове, които разираваме всеки един миг от нашия живот – сега аз съм критик, пишеш очерк-есе за един роман; сетне ще съм учител по литература (в рамките на училището, където съм и класен наставник на учениците и колега на останалите преподаватели – т.е. три паралелни социални роли), освен това съм мъж; чичо; учен; гражданин; общественик и т.н. Та нищо страшно, необичайно и ненормално няма в понятието социална роля. Социалният пол не винаги съвпада с биологичния. И в това няма нищо драматично. То представлява вид различие, а светът и човешката природа (заобикаляща го и у самия него) е разнообразна, базирана на различията. Промяната на мисленето, промяната на физиологията, на физическото тяло, вероятно също оказват влияние и на сексуалното определяне – по-скоро към мъжкото, по-скоро към женското, или по-далече и от двете. Половите белези на човек не винаги определят неговата идентичност. Апропо това е хипотеза, вървяща срещу фройдиството твърдение, че всичко у нас се определя от нагона, от секса (секс – мислим като пол)⁵. Културата, джендър проблематиката се коренят в дискриминационните механизми, прилагани към всякакво различие. Разбира се, най-видима е съпротивата на феминизма по посока на стремежа за равно-правие и равно-ценност между мъжете и жените. И все пак към края на ХХ-ят век бележи успехи по отношение на женското движение, което в зората на столетието се е определяло като „женския въпрос“ (за равни права). Ала българските патриотични политически формирования са спекулативни спрямо различията. А що се отнася до изконното патриархално българско семейство – то такава вече няма, – още Елин Пелин с написването на „Гераците“ (1904-1911) провъзгласява смъртта на патриархата. Това нито е трагично, нито е повод за отчаяние, нека настояващите за възстановяване на патриархата да имат смелостта и да признаят

³ Изказването е на В. Симеонов – вицепремиер в кабинета Б. Борисов 2 от м. октомври 2018 г., повече виж на: <https://dnes.dir.bg/politika/simeonov-za-protesta-na-maykite-edni-kreslivi-zheni-s-uzh-bolni-detsa> (посетен на 12.06.2023). Циничност, арогантност, безпардонност и жестокост обиди и унижение прозира от това идиотско изказване. Това даде и повод този псевдопатриот и посредствен политик да бъде наречен WC – семиотичен код за отходно място. Апропо много точно този жест отговаря на антихуманното отношение и поведение на бившия властник.

⁴ Съвсем пресен е примерът за саботажа на филма, излъчван в кино „Одеон“, от сподвижници на „Възраждане“ и псевдоловеца на педофили ален (не бих искал да изписвам с главна буква особено българското име, чието ударение е дори на „е“-то, а не на „а“-то) – повече виж на: <https://www.svobodnaevropa.bg/a/32454172.html> (посетен на 12.06.2023). Датата е 11.06.2023...

⁵ Повече относно разликите между биологичен и социален пол виж на: <https://www.vesti.bg/lyubopitno/da-nauchim-razlikite-mezhdu-biologichen-pol-i-dzhendur-6144363> (посетено на 16.06.2023).

„Времеубежище“ от Георги Господинов

от стр. 11

диктаторските принципи, на които е подчинена онази общност. Табуизациите, съпътстващи патриархалното в нашата разюздана епоха, не биха могли да бъдат наложени, защото са прекалено отнемащи свободата, а все пак, човекът на XXI век е свободолобив. Би трябвало да е и толерантен, емпатичен. Обаче? Какво става обаче – над този проблемен въпрос разсъждава и романът „Времеубежище“.

Романът започва и завършва с датата 1.09.1939 – покруското начало на Втората световна война. Гаустин заминава за онова време, за да обезвреди бомбата, за да предотврати избухването на кървавото безумие. Подобно сноване из времената забелязваме още във „Физика на тъгата“, сега обаче то е проиграно и в цяла Европа – всяка държава, всеки народ търси десетилетието, в което е било щастливо обществото му. Десетилетието, в което е живело мирно, спокойно, скучно, банално. Защото спокойствието е най-голямата ценност за състояването, за продължаването на живота. Идеята за предотвратяването на Втората световна е оригинална само по себе си в естетически план, а в етически издига текста на Георги Господинов до апелите срещу война, изразявани от всички големи световни писатели: от Омир до Шекспир; от Толстой до Ремарк; от Маркес до Бърдаров... Т.е. класиците, които определяме като хуманисти. Към тях е редно да причислим Йовков с неговата „Последна радост“, да речем, Дебелянов с „Един убит“. Тази грижа за оцеляването и запазването на човека – в буквален и в преносен смисъл, пронизва всички пластове на художествения текст на романа. Грижата за болния човек. Грижата за страдащия и объркан човек – ето я водещата глобална тема на романа на Г. Господинов. Този объркан субект, този стар и вече немощен наш дядо, баща, баба или майка, страда от разпадащите се родови и обществени връзки, отчуждението между индивидите плаши тези вече отслабнали физически хора. Те търсят защита, сигурност и убежище в ония години, когато са били защитени, защитими от своите бащи, майки, братя, сестри. Ясно е, че вече прехвърлили 80 или 90 лета, роднините са намалели, ония, които са по-големи от тях, техните създатели, по-големи или не много по-малки като бабковци, някогашни братчета и сестричета вече са покойници, но тези уплашени хора ги възстановяват и възкресяват в своето съзнание, което ние – уж здравите – определяме като дементно, болно. Този проблем разгръща в своята книга Г. Господинов.

Кара ни по нов начин, различен от иронично-циничния, да погледнем на тази реалност, на тази скоростност, която би могла и нас да връхлетя. Само сблъскалият се чедно с деменцията и алцхаймерът може да потвърди колко тежко заболяване е това. Само такъв човек би могъл да сподели, че страда не само болящият, но страда и гледащият го. Защото болногледачът помни този свой така близък и любим човек от времето на младостта и силата на уплашения, стресирания, променилия се неузнаваемо. Как така майката не разпознава дъщеря си или сина си? Как така бащата не знае вече кой е? Какво се е случило с тези хора? Защо говорят, че искат да си ходят у дома, когато са си у дома... Как така не знаят защо са влезнали в тоалетната? Как така не знаят как се използва вилцата, ножа или лъжицата? Вдетишени ли са? Ето тези въпроси са сложетирани и се дава възможният отговор – само любовта, само безграничното търпение, тихо говорене, създаване на връзка на доверие, би могло да възвърне нормалното, сиреч стария човек към неговата азост, която сега пред нас е множествена. Само усещането за близост, за възможността за доверителство може да противостои на загубването на стария човек, за неговото запазване, или поне оная част, останало от него. Само вярата, чувството за сигурност може да се противопостави на дезориентацията, на страха. Да, някои думи вече са изчезнали, някои предмети са станали невидими, неразпознаваеми, неинтересни. Може часове наред да се подрежда една чанта с нейните предмети: да се броят монети, след това те да се поставят в калъфчето на очилата, а това калъфче да се постави в друго калъфче или пликче, то пък да се постави до занимаващия се. След това да се извади друг предмет – ключове, те се разглеждат един по един, те са от къщи, а там ще се отиде след малко... Пак се сеца за калъфчето с монетите. Те се вадят, броят, а празното калъфче, понеже вече е ненужно – да се даде на внука или дъщерята, за да си ги ползват те... Сетне в изправено или полуприведено положение на тялото може дълго време да се опъват решните на покривалото на дивана, или някоя гънка по възглавничката да се изправя... И така продължително време. И всичко става бавно. Спокойно. Може да мине някой покрай занимаващия се и той въобще

Фотография: Pinterest

да не забележи, че някой преминава покрай него... По обяд обаче, за да хапне залсващият се, болногледачът също трябва да хапне с него. Да си поприказва. И какво се случва? Едно тайнство – разпадналите се родови връзки (ако са роднини!) или обществените взаимоотношения (ако са неродственици) се възстановяват във времето на крайна поляризация, на крайно взаимно отчуждение. В трескавото ежедневие, профучаващо с главоломна скорост, изведнъж действията стават бавни, едва ли не тържествени. И не е ли тържество – да си с любимия си човек, който вече си отива, който вече гасне, да сте заедно, да сте щастливи, да се усещате необходими един на/за друг? Защото малко време ще сме още така заедно. После – невъзвратимо е... И все пак има някои предмети, има някакви звуци, които са познати, които излъчват спокойствие. Такава е и идеята на Гаустин да се създават къщи на „спрялото време“ – на 60-те години, на 50-те години... Сетне тия къщи нарастват до градове, а в края на романа – цели държави се устремяват към ония отминали епохи, в които народите им са били щастливи. Т.е. от частното се отива към общото, към общественото. И най-великият порив на хуманиста е да се спре войната, да се спре часът на избухването на войната. А в нашето сега отново сме част от военен конфликт, пряко засягащ ни и отразяващ се на нас като държава, като нация. Когато и останалият европейски свят разчете този устрем и спонтанно реши да награти този текст, жестът е красноречив – запазило се е човешкото, запазило се е емпатията, все още сме способни да съчувстваме, все още имаме отговорност за самите себе си, за тези около/до нас, ала и за идещите подире ни. Мирът е висшата ценност, за да има човечество и човешина. Мирът не само като липса на война, ала и разбира в оная семантика на хармоничното живеене, на приемането на различното, без то да е пречка за/на мисленето, на самото съществуване. „Времеубежище“ се състои от 5 части и епilog, обхваща 370 страници. Изпъстрена е със странични графики – човекоподобни фигури, оставащи видими стъпки. Лицата на тези човечета обаче липсват. Съкаш като компенсация на с. 321-322 са поместени 15 скици с профили на хора. Отявлен е обаче конфликтът: изображение на човешко лице (графика) и обезличаването като процес, свързан с войната, но и с отслабването на паметта. В крайна сметка ние съществуваме докато някой ни помни – една от водещите тези в книгата. Корицата ѝ (синя, съчетаващи и черно-бели петна) е дело на художника Негко Солаков⁶. И още там е въведен кодът на фигуралната композиция човек, следите, оставащи след него или преди него и самото изписване на заглавието – с червена буква ВремЕубежище. Цветова символика на онзи епизод, в който разказващият субект е забравил името на някогашната си съпруга Ема – и разръзайки вените си на стъклото, предизвиквайки и болка, и ефект, успява да възстанови името на някогашната любима жена. От една страна, това е изобразено в почервенялото „Е“, от друга, усещането за болка – аз не

си спомням! Безпомощността от това обстоятелство. Болката, че аз вече не помня. Та, сложна в семиотично отношение е работата на художника! Това се опитам да изкажа...

Безспорно това е една от най-литературно обвързаните книги – по-рано маркирах тази особеност. Ала каква би могло да означава обстоятелството? Дали това не е жестово вписване на българската литература в европейската? Наедно с Борхес, Маркес, Бердяев, Томас Ман. Спечеленият „Букър“ постига това обвързване, удовлетворява стремлението. Конструкцията е небалансирана: 140 е първата част; 20 – втората; 90 – третата; по 50 са и четвърта, и пета; а епilogът е в 3. От голямо към малко е движението. Би могло да тълкуваме това движение като забавяне, намаляване на скоростта. Пулсиращата графика пък разкрива емоционалността на този текст. А последните части с равен брой страници все пак е някаква балансираност. След големите амплитуди: 140 – 20 – 90, имаме една изравненост от 50. Нека проследим и заглавията на частите: Клиника за миналото; Решението; Една отделно взета страна; Референдум за минало; Дискретни чудовища. Преобладава думата минало. Акцентът в смислово отношение пада и тук върху явлението – изтекло време. Интерес предизвиква политическата лексема „референдум“ – така актуална и сега у нас. Не може да е странна и далечна семантичката близост между словоформите „клиника“ и „дискретност“. Българският манталитет, готов осъдително, плъзгайки се по осата на съждението, но не стигайки до разсъдъчност, да заклемява: те изоставиха баща си/ майка си/ дядо си/ баба си в старопиталище, в хоспис. Разбира се, репликите, преплетени от глуповатост, не са обвързани с реалните фактологични особености, породени от обгрижването на болен с деменция или алцхаймер. Не е знайно масово, че тези грижи са понякога денонощни, изтощителни, убийствени за гледача, ако той е по-чувствителен и раним по природа. Малокултурието в тая посока е видимо: понякога лежачо болният има нужда от професионални грижи, кошто в домашни условия не можем да подсижурим. Леглата, които масово имаме, не са пригодени за обездвижен болен. Ако си вземем отпуск, за да гледаме своя близък, никой няма да ни плати това като заплащане за трудов ден. В един момент отпуската се изчерпва и ти трябва да се върнеш на работа. Но мисленето на масовия българин е, че грижите за тежко болен човек не са работа, а едва ли не дълг – синове, дъщерен и т.н. Но ако не работиш, как би живял? Ти, че и прикованият към легло? Та грозно е това осъдително диагностициране на моралстващите. Нужна е просвета и в тая посока. Нужно е говорене, дебатиране, дискутиране – деменцията, алцхаймерът не са невидими, не са само смехова култура, а бит, част от живота, ситуация, в която всеки би могъл да западне. И за да имаме успех в тая посока, е хубаво не само да се четат книгите на Б. Бунджолова или Ферхер, нужно е да се гледат и игрални, и документални филми с подобна проблематика⁷.

Още със самата си поява през 2020 г. „Времеубежище“ е отличено от водещи литературни критици. Достъпно е синтетичното аналитично наблюдение-отзив на

⁷ Виж повече в: Бунджолова, Б. Живот с..., с. 146.

⁶ https://bg.wikipedia.org/wiki/Негко_Солаков (посетен на 12.07.2023). Интересното в биографията на Н. Солаков е, че е единственият наш художник, участвал в най-голямата изложба на съвременното изкуство – Документа в Касел. Също така любопитен е фактът, че е бил сътрудник на ДС, а такъв субект е един от второстепенните герои в романа.

известния ни литературен критик Владимир Шумелов, поместено в електронната платформа Литернет⁸. Изхождайки от личния си контакт с писателя, изследователят изтъква достойнствата на книгата, ала проследява и цялостния път на творческото му развитие: „Иначе се познаваме пътят от 90-те, когато гостуваха с останалите редактори на „Литературен вестник“ във В. Търново и след това на някакви представяния. Яко време за писане и експерименти беше това десетилетие, няма две приказки. Оттогава изтече доста вода, авторът натрупа творческа и житейска биография – за забвение, но и вдъхновяваща, като текстовете му. Реализира перфектно многобройни проекти, спечели важни награди у нас и зад граница, излезе в доста страни, стана международен. Публикувани бяха и критически книги за него. За всичко това е писано много, ще кажа само, че романът „Времеубежище“ излиза 9 години след романа „Физика на тъгата“, че е писан бавно (повече вж. в „Благодарности“ в края на книгата), че за краткото си време на книжния пазар натрупа медийна и пазарна преднина. Остана и критиката да се развихри“⁹. Спор няма – сега вече наистина се е развихрила. Интуицията на живеещия във Велико Търново писател, есеист, литературовед г-р В. Шумелов не го е подвела и той е предусетил, че книгата ще се превърне в сбътване – нека изтъкнем: още преди 3 години. Ето какво се получава когато голям роман срещне достоен изследовател. „Времеубежище“ В. Шумелов разглежда като роман за събуждане на паметта. Процесът се осъществява чрез акта на писането. От невръстните си години разказващият проявява страстта си към писането – ония неразчетими букви, набрани на майчината пишеща машина. По аналогия на „бомбоубежище“ е изкована и думата, послужила за заглавие на романа. Функцията и на едното, и на другото понятие е една и съща в смислово отношение – защита, опазване, оцеляване. Капсулата на времето е известна от „Физика на тъгата“, така че Г. Господинов сякаш дописва предходен текст (подобно наблюдение споделя и Вл. Шумелов още преди 3 години). Живеене чрез писане, оцеляване чрез творчески акт, бъдеще само когато човек нещо създава. Освен живото минало, загнездило се в спомените, свидетели сме на друг тип: мъртво, балсамирано минало, символизирано чрез мумията на някогашния вожд и учител на българския народ. За жалост, и водачеството, и учителстването са сякаш наистина мумифицирани. Още лъха на тежък соц, мухлясал, гниещ, почиващ на доносническата система: политиците ни се заливат с „калми потоци“ от клевети, а спрямо учителите и работата им наблюдаваме престъпен агресивен жест, който спокойно можем да определим като диктаторска механика – множество жалби от некомпетентни родители и ученици спрямо техните преподаватели, от друга страна, цялото общество е занимавано периодично със заплатките на учителското съсловие. Един учител взима колкото работник в „Кауфланг“ или „Била“ – 1500 лв. средно... Но ако почти всеки учител е физически здрав, би могъл успешно да работи в някоя от веригите, то не всеки,

⁸ [://litenet.bg/publish26/vladimir-shumelov/gospodinov-vremeubezhishte.htm](http://litenet.bg/publish26/vladimir-shumelov/gospodinov-vremeubezhishte.htm) (посетен на 13.07.2023).

⁹ Виж бел. 8 тук.

Фотография: Pinterest

идещ от там, би могъл да влезе и постигне успех в класната стая... Нашето общество не можа да проумее, че най-сложната работа е ученето, мисленето. Не всеки умее да мисли. Учениците затова посещават институцията, в която работят учителите с тях, за да се приучат към мислене. Грамотността е най-малкият проблем. Същественният е дефицитът на мисъл. Най-проспериращите държави отделят значителна част за образованост на своята нация. А у нас наследството иде от полуграмотните апаратчици, управлявали по времето на тоталитаризма – пренебрежително, унищително отношение към по-образовани. Не ми се анализира нескопосаната поговорка: „учи, че да не работиш“ – тя демонстрира пълната сгрешеност в мисловното отношение на масовия българин... Бутафорното помахане на балсамираната фигура на Георги Димитров има друг пласт от значение, надминаващо хумористичния ефект. И той е насочен към онова, което определихме като мъртво минало¹⁰. Днес множество политици манипулират част от своите избиратели, опитвайки се да припомнят това мъртвило. Стотинки били билетчетата за градския транспорт, токът и той бил евтин, бозата, баничката и т.н. Но не се изтъква доколко редовен беше този транспорт. Ужасните „Икаруси“ или безумните „Чавдари“. Раздрънканите трамваи. Режимът на този евтин ток. Закуските днес са по-здравословни... Идеалистичната страна на миналото: човек е склонен да забравя негодите отпреди, ако те не са успели да го съсият. Защото през 45-те години на социалистически режим множество човешки съдби са провалени я в Белене, я в Куциян... Мрежите от доноси задушават и част от интелектуалния елит: бих припомнил имената и тежката съдба на Димитър Талев, Йордан Вълчев, Йосиф Петров, Фани Попова-Мутафова, Олга Чавова... А по-късно се оформят и „вътрешните“ дисиденти, които започват своя житейски и творчески път с устрема, формиран от социалистическите идеи: Блага Димитрова, Свобода Бъчварова, Стефан Продев... Липсата на свобода, липсата на самостоятелно мислене, невъзможността да си различен – ето това се крие зад евтините стоки отпреди 30-ина години. Затвореността, изолираността, невъзможността за адекватно развитие – друга скъпа цена, скрита зад стотинките. Унищителното отношение към множество професии – дори и на работещите в текезесетата (сега стопанства или ферми), дори и на учителите – пренебрежително ниски, унищителни. Нека не забравяме, че мутрокрацията, в която сме принудени да оцеляваме днес, също е продукт на социаларатчиците. Днес е ясно, че червената буржоазия създаде родната мафия. Да не говорим, че в Социалистическата партия днес членуват и ръководят крупни капиталисти... Та ето тази гнилоост, сгрешеност реално прозира под помахващата мумия на Вожд... Всяка тежка събудена памет е важна – тази реплика на Гаустин далечно напомня онзи призив на Паусий Хилендарски, копнеющ по/за възраждане на националната памет. Губейки личната си памет, стигаме до губенето на национална памет, а това води до тежка идентичностна криза. Нашият народ днес страда именно от такъв тип нарушение, водещо до разрушение на връзките в тази общност. Разпадът на групи, на общества, ще доведе и до самозатриване на нацията ни. Не че не сме до правили и друг път! Май сме майстори на тая метаморфоза. А това, разбира се, е тъжно, скръбно, тревожно. Подобен тип романи алармират за тази най-голяма беда, която сами си причиняваме.¹¹ Затова живеенето в мир е лайтмотивното в целия текст на „Времеубежище“. Всяка тежка болест рано или късно довежда до латентен изход, т.е. до смърт. Проблемът с умирането става една от сюжетните нишки в романа. За всекиго раздялата с близките, с хората, които обича, е болезнена. Но нима губещият паметта си, нима болният от алцхаймер, деменция, сенилност, също не страда? Нима той не усеща тези промени у себе си – как се казваше този човек?, кой беше този?, това за какво служеше?, къде съм сега?, какво се случва с мен?, къде са близките ми – майка, баща, брат, сестра?... Доколко е хуманна доброволната евтаназия? Доколко човек има правото да избере да умре? Май както няма правото да избира да се ражда или не, така също и няма правото да избере кога да приключи със себе си. Прекаленост на либерализма – това много хора издигат като защита срещу доброволното самоубиване. Нарушение на християнския Божествен промисъл – ще реагират по-религиозните. А дали самият Бог няма деменция? Ще намизне разказващият във „Времеубежище“:

Възможно ли е това смесване на времена да идва само защото Бог връща лентата назад? Ние сме в несигурния спомен на един Бог, започнал да забравя. Да губи памет за онова, което е изрекъл в началото. При свят, направен от имена, забравянето им е естественият му край. Бог не е мъртъв. Бог е забравил. Бог е дементен.¹²

¹⁰ Благодарност към Вл. Шумелов за наблюдението!

¹¹ Близост в това отношение можем да намерим в романа на проф. Симеон Янев „Биография на мъртвия век“: Янев, Симеон. Биография на мъртвия век. Епохален роман. Т. 2. София: Захарий Стоянов, 2022.

¹² Господинов, Георги. Времеубежище, Пловдив: Жанет 45, 2020, с. 315.

Фотография: Pinterest

Дали Господ не е забравил Творението си? Дали сам не е станал безпаметен? Подобен тип ирония би раздразнила. Защото не се възприема в полето на експеримента. А трябва да изтъкнем, че Г. Господинов експериментира със и във всеки свой по-мощен текст. Нека не забравяме, че той е учен. А науките обичат експериментите, без този тип опити не бихме могли да имаме открития. И вероятно самото „Времеубежище“ е откритие именно защото е плод и на експеримент. И все пак най-важното е: Бог го има, т.е. позицията не е атеистична. Намизането, шегата от страна на повествуващия също е част от експеримента: да се рестартира времето, да се рестартира не само отделният човек, а и цялото човечество, населяващо Земята. Да се започне отначало. На чисто. Мирно. С любов. Тихо и бавно като в адажио на Албиниони или анданте я на Бах, ала по-скоро на Хендел.

Дали с това наше настояще, в което сме, не вървим към това да доведем света, пък и самите себе си в руини? Дали завръщането в миналото няма да ни спаси от тази страшна участ? Все пак всяка държава в Европа си избира десетилетие на щастие. Предимно това е времето между 69-а и 1989-а. Времето без революция, без кръвопролития, времената на мирното, баналното живеене. Връщането назад е съпроводено с помърдяването, успокояването на човека и човечеството. Или поне това би трябвало да доведе. Към възстановяването на нормалността, на нормалния живот. Към спомнянето, че човекът е временен, а не вечен. Само когато е висок колкото розата, която съзерцава, само когато слуша майка си и очаква баща си – само тогава ние не осъзнаваме, че сме временни, че изчезваме. Връщането към началото ни дава онази сигурност, която повечето сме имали като деца. Детето играе, слуша и расте с приказки, с лунапарк. Светът е цветен, пясък, пълен е с миризми, с новости, с красота, скрита в разцветалата роза. Както онова цвете на онзи Малък принц брани с бодлите си онзи, когото обича, така и ние трябва да опазим цветето, да съзерцаваме хубавото, да му се радваме, да обичаме, да се обичаме – сами себе си и помежду си, за да остане и след нас – за другите. Помниш ли ме, аз съм, ала да те презгърна, не се бой, спокойно, всичко ще е наред!... това говорех на баба ми, страдаща от деменция малко преди да си отиде. И след като я гушках, тя ме целуваше и ми казваше – Благодаря, Пепчо... Тя знаеше кой съм. Тя ме разпознаваше, защото обичта е най-великата сила на човека, най-божественото у него. Бог не ни забравя, когато го обичаме, когато се обичаме, и прави чудеса. Дали всъщност „Времеубежище“ не ни връща не толкова назад във времето, колкото по-скоро назад към способността да обичаме истински?

Из романа „Годината, която започна в неделя“

Яница Рагева

Романът „Годината, която започна в неделя“ следва фрагментарната композиция на по-ранен текст на авторката – „Бонбонирата“, като идеята ѝ е за завръщане към по-съвременни теми, за разлика от предходните ѝ две книги. Но тук използва похвати от тях – алюзията за древния хор, който тук е преобразен в гласа на неназованите „ние“ от обществото. Романът няма еднозначен главен герой, тъй като главен герой е времето. Той се фокусира върху живота на три семейства в малък провинциален град и взаимоотношенията им едни с други и с по-големи от тях сили. Важен за текста е експериментът с нови гледни точки към госта обговаряната от съвременната литература тема за живота през социализма. Неделята се оказва особено време, което затова се появява и в заглавието. Романът предлага възможност да бъде четен по много начини, един от тях е алюзията за обръната литургия, като налагане на анти-литургията на комунистическия Бог-Партията-Сатана и малката съпротива на нивото на всекидневното чудо. Друг е играта с приказното като алтернатива на невъзможното за обяснение настояще. Пример за част от тази игра е представяният откъс.

Металният диск на каналната шахта диша, Туха – въздиша. Сгърчва устни. Не може да я заобиколи както друг път, минава през нея. Сега е помъкнала две мрежести чанти, едва носи бутилките олио в едната и белото за лагера на Слав в другата. Добре че успя да намери неговия размер, как щеше да го прати с изкърпени на шевната машина грехи, друго си е новичкото. Така ѝ е опротивяла тази машина, да може да я захвърли някъде! Туха не знае, че и това ще стане. Ще изтекат много години и ще стане това, което сега не може и да си помисли. Тогава ще почука на прозореца на съседската къща и ще каже, Йоанче, подарявам ти я, аз заминавам при Слав в Магрид, няма какво да търся тук, мястото на майката е при гетето ѝ, като има нужда, ще се връщам, моля те само нагледжай двора и къщата, знаеш, всякакви се навъртат напоследък.

Но сега Туха въздиша, защото каквото и да си мърмори, не може без машината, както без пръстите на ръцете си, понеже омалелите грехи се разшиват и прешиват, палтата се обръщат и стават нови. Окумуш да си в гнешно време, от нищото нещо да направим! Слав така е огледан. Тя знае, няма да му хареса това, което купи, и може да не облече нищо, че точно този син цвят Слав не обича, не му отивал, казва, и той е като нея, иска да е различен, но само този цвят имаше, тя ще му сложи всичко в багажа, да ѝ е мирно сърцето, пък той там, ако иска, с късата си фланелка или дори по потник да ходи, но и потникът трябва да е нов, и хубаво, че успя да намери. Паважът се е вдълбнал от автобусите и камчионите. Такъв е бил и вчера, и даже миналата петиетка. У нас по случай големи събития стягат пътищата, трябва да сме търпеливи, историята е кокошка и постоянно снася големи събития, и на нашите улици ще дойде ред. Оптимисти сме, понякога циготи, ако ни е удобно и ако друг плаща сметката в хоремага. Днес се припичаме на слънце след смияната и виждаме Туха, мъкне мрежестите си торби, бутилките се удърят една друга, звънят, гърлото на едната се подгало навън, поздравяваме, един от нас казва, че ще потърси старши сержанта, дали ще си е вкъщи по-късно, Туха кимва раздразнено, не иска да я безпокоят и ние не я безпокоим. Тя продължава по улицата, мънка си, пуфти, зачервена като реотан. Слав утре заминава, нямам време за приказки, измърморва Туха на онези, кошто се опитват да подхванат разговор. Чака я пране и гладене до сред нощ, а после ще завие всичко във вестници. Мъжете винаги им доскучава, ако им кажеш и дума за това, а ако видят тази дума в книга, ще я прескочат като локва, сигурна е Туха, макар че отдавна не е чела книга, само понякога препрочита онази, тъжната. Сега поглежда небето. Добре че поне не лягат косматни облаци там. И друго я подражни днес. Автобусът не я изчака, изръмжа като пес и дим да го няма. Не я качи и Туха трябваше да продължи пеш. А шофьорът я видя, сигурна е, че си е наместил по-удобно шапката и нарочно затвори вратата пред носа ѝ. Без малко да изтърве бутилките. Шофьорът ѝ завидя, знае тя. Заради чантите. Завистлив стана народът, но то е ясно защо, все сме си бедни, простенва Туха, понеже пред себе си може всичко да каже. Дори да къдне по женски, пък жените най-люти думи могат да рекат, когато са принудени, както сега тя, да върви в този зной след смияната в комбина, и то след утължено работно време, понеже утре ръководството чака важна личност.

Точно утре ли, когато Слав

заминава, можа тази важна личност да цъфне?! „Чумата да те тръшне!“, казва Туха, без да изяснява дали по адрес на важната личност, или по адрес на шофьора на автобуса, или на клаксона, който изсвирва в полите ѝ, докато пресича улицата.

А трябва да пресече кръстовището, защото иска да се увери в нещо. Първо забеляза мъжете, след тях на немалко крачки подтичва детето. Учуди се защо бащата не държи за ръката дъщеря си. Като се пресича улицата, трябва да се внимава. Йоанна вече порасна, така е, и скоро ще е ученичка, но Туха и до днес като е със Слав на улицата внимава, тайно го гледа, да не би да я види, гледа и внимава. А пък Йоанна е оставена без надзор. Затова бърза да се доближи, макар че торбите я бавят и тя се чувства като помъкнала целия свят. Петър е забравил какво е да се грижиш за дете, пък Ленко, който върви с него, той кога е знаел? Дипломите за децата ги дават в друго училище и Туха там е отличничка. Затова сега бърза. Тези млади мъже са напълно отнесени от вятърничавите си разговори и са забравили за Йоанна, но Туха ще им напомни! Колко думи се изписаха по вестниците за повишаване на раждаемостта, и то от най-високи места, а те двамата с едно дете не могат да се оправят. После Туха спира, защото разбира къде отиват мъжете. Вижда ги пред кинкалерията и Ленко отваря стъклената врата. Отвътре се вижда жена с огнена коса, тялото ѝ се поклаща под гълагата рокля с много плисета и ги пуска да влязат. Туха беснее. Мъже да влизат там! Тя знае каква е тази кинкалерија. Туха никога не припарва там, макар че е чувала, че има такова разнообразие, където другаде в града няма. Но Туха може да отсее измишльотината от истината в слуха, а този слух е чиста истина. Обаче няма време да се ядосва. Прег поглежда ѝ, закован върху витрината на кинкалерията и вратата, която погълна мъжете и жената, се появява детето. То се надига на пръсти, наднича през изложените копчета и дантели и се опитва да види какво става вътре, после бута вратата, но не успява да я отвори. Туха се забързва, Йоанна не би да влиза там. Йоанна вече е съобразила, че с бутане няма да стане и гърпа вратата, Туха я наблюдава, но вече гъх не ѝ е останал и не може да извика, а Йоанна успява да отвори, наднича вътре, но още не посява да влезе.

– Йоанче – виква Туха като на живот и смърт, – сама ли те оставиха да се скитаеш? – Туха едва се овладява. – Копченца за роклята е рано да купуваме.

Йоанна извързва глава, учудва се, примизва и ѝ се струва, че вижда изпарения, сякаш Туха е кравай, който току-що са извадили от фурната. Това може би е и от горещината. Йоанна иска да обърне гръб на Туха и пак да съзерцава вътрешността на магазина, там блестят прозрачни кутии и от тях като очи надничат хиляди копчета. Приличат на бонбони, помисля си Йоанна, после се сеца и отваря стиснатия си юмрук пред Туха.

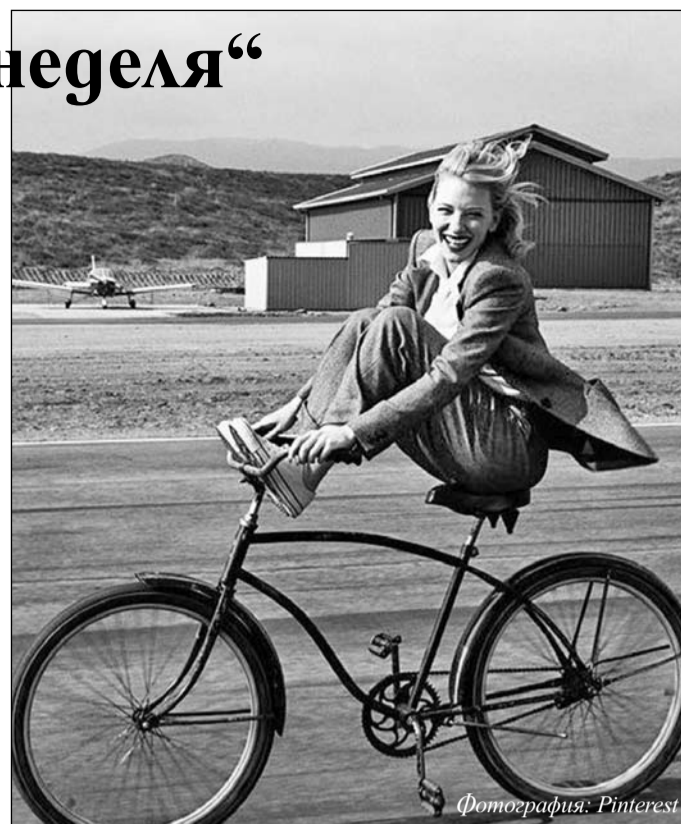
– Татко ми гаде да си купя сладолед, но аз не искам да чакам на опашката.

За Йоанна опашката е чудовище с много глави и тела. Тя не знае коя глава е по-опасна от всичките, струва ѝ се, че нямат лица, но се е случвало някое от телата на чудовището да се прилепи към нея и да запъшка.

– Искам с татко, обяснява Йоанна на Туха, защото е сигурна, че Туха не разбира от чудовища. Иначе не би ходила на опашката. – Затова тръгнах без да ме види, но влязоха тук с чичо Ленко. Ама никакви ги няма, а ето виж – пълно е с всичко друго. Очите на копчетата гледат насам и не смея да вляза.

Туха поглежда. За пръв път се престрашава на надникне в магазинчето. Стените са облени с червени тапети, тя никога не е виждала такива, има и огледало, в което човек може да се види цял, а огледалото, Туха се досеща, е врата, зад която са изчезнали тримата. А зад вратата? Туха се изчервява като тапетите, не смее да си представи какво става там, но си спомня слуха, който нищо не спестява. Жената, която ѝ го разказа, все едно е била зад огледалото и е наблюдавала всичко. „И пуши цигари, вноси! И чорапите – копринени! Крак въз крак и пиете на масата!“ Туха се смуцава да мисли повече за стаята зад огледалото, може би зад облака на цигарите сега изчезват мъжете, а тук, тук всичко е в такова изобилие. Струва ѝ се, че наднича в онази кутия за фокуси в детството си и тя не знае вече като стои тук до Йоанна пред кое време стои, дали времето не е едно, ето тази червенкосата не е ли пример за това, не се променя, само мъжете, кошто я търсят, макар че времента се менят, как успява да направи така, с копринените си чорапи, досеща се Туха, но отдалече, без гняв вече, защото тъкмо сега ѝ се струва, че няма никакво минало, и никакво настояще, а значи и никакво бъдеще, нищо светло, нищо тъмно, нищо пембено. Значи онова, което ще дойде, ще е част от това, което е сега, от този момент, в който двете с Йоанна съзерцават едно и също непознато нещо. И Туха си мисли, че тя не е по-възрастна от Йоанна и Йоанна не е по-млада от нея.

– Тук няма никой – потвърждава очевидното Йоанна, а на Туха ѝ се струва, че тя произнася тези думи, че вече ги е произнесла, в някакъв друг ден, пред някаква друга врата. Времето не съществува, казва си Туха, и затова може

Фотография: Pinterest

би тук все пак има някой, но те не го виждат, да, така е, казва си тя, зад онази врата огледало, която не личи, че е врата, а сякаш е огледален свят. Туха се разкъсва между детето Туха и жената Туха, между очарованието и гнева, който се завръща. Тя не знае кое от двете да избере, кое от двете ще я закрепят на краката ѝ, защото ги усеща непоносимо отдалеч, и ръцете си, защо ли сякаш изглички се забиват в дланите ѝ, сякаш гърпа въжето на някаква лодка, която иска да отплава, но Туха трябва да я задържи. Трябва да се задържи изправена или да намери къде да поседне.

– Йоанче, нямаме работа сега тук, да починем, много съм уморена, мила, – едва намира сили да каже. Сядат направо на горещия тротоар и земята под краката ѝ пак става твърда.

Йоанна е до нея, харесва ѝ, когато възрастните са като деца. Струва ѝ се, че Туха е малко момиче, а Туха, за да затвърди убеждението ѝ, проронва, вътре е като в онази кутия от панаира в детството ми. Главата на Туха още е замаяна и си спомня някакъв заек, който скочил в дупка и изчезнал.

– И татко ли е скочил някъде с чичо Ленко и затова ги няма?

Туха се сепва. Вече си е съвсем Туха и си дава сметка, че е дърдорчила врели-некупели. Как успя да го каже, сега какво да отговори? Вижда, очите на детето са широко отворени – чакат. Като станеш ученичка, всичко ще разбереш. Тези отговори открай време спасяват, макар че до време. Затова Туха скача от тротоара, да използва времето, което макар да е без минало и без бъдеще, ѝ поставя задачи, отнovo е и майката на Слав и се сеца какво ѝ предстои. Сега трябва да стигнат до дома си. Чак тогава ли, пита Йоанна, тя си е още Йоанна и не бърза за никъде, не се отказва, а Туха въздиша, премества двете мрежи в едната ръка, тежат, ще ѝ откъснат рамото, но няма как, хваща детето с другата, стиска така, че Йоанна изохква, и нарежда, да вървим Йоанче, щом не искаш сладолед, ще пиеш у дома компот. Йоанна няма време да отговори, че иска да почака татко си да излезе от кутията на заека, защото Туха вече я гърпа. Йоанна не е чувала тази приказка, не знае какво следва, тревожи се за баща си, не иска пак да го забуби.

– Онзи заек върна ли се? – пита тя и върви и обръща глава към магазинчето, а Туха е забравила вече и приказката, и заека, и времето. Туха отново е ядосана на мъжете, на всички мъже, кошто са като зайци и само назонът им е в главата, и отговаря напосоки: – Зайците, зайците, всички мъже са зайци, Йоанче!

Йоанна гледа изпаренията от главата на Туха и не знае как да я успокои, вижда я, че много се мъчи горката от тези невидими зайци. Тогава от магазинчето излизат татко ѝ и Ленко, те, с Туха, просто не са ги забелязали, като са надничали. Запленени са били от очите на копчетата. Мъжете ги гледат учудено и преди Йоанна да обясни, че не иска сладолед, а Туха да каже на Петър, че трябва да се грижи по-добре за дъщеря си, пред тях спира Блага. На очите ѝ има тъмни очила и никой не може да прочете нищо по погледа ѝ, но Блага го показва с тялото, то е нервно и тя дори не ги поздравява. Туха се засрамва, защото е възмутително да стои пред кинкалерията на Филипа, а Петър гледа в друга посока, все едно не е забелязал съседката си. И докато Йоанна бърза да надникне в кошката на бебето, Ленко се усмихва на младата жена с тъмните очила, сякаш чете погледа под тях. Това е безсрамно, си мисли Блага, и усеща, че пламва. Ето и Туха, и нея е примамил! Тя е готова да го каже на глас, да предупреди поне Туха, но се спира, нещо засяда в гърлото ѝ, как да се издаде, че знае какъв е, без да се злепостави. Затова ги отминава като жена, която е разбрала, че този град не я заслужава, и както подобава на положението ѝ, мъжът ѝ е не какъв да е. По тротоара токовете на обувките ѝ се чуват като остриета.

Тихо момиче на Ноември¹

На момичето, открито близо до училището

От тогава минаха години, а ти си припомняш песни на младостта, приказки и истории от други времена, окаменени в Душата ти. Питаш как отлетя толкова бързо животът, как можа и ти така бързо да го прекосиш и да си идеши...

Помниш, беше ноември. И ти на осемнайсет. По лицето ти златни лъчи. В косите ти бурята на северняка. Сега учиш децата. В едно училище. В живота. И ги учиш да различават доброто от злото. В очите ти същите златни лъчи и в косите ти Все тая буря на северняка.

Помниш, беше ноември. И студът беше започнал. Но в душата и сърцето ти имаше топлина. И в тези твои очи – две светкавици, а в косите ти всякога севернякът. И на децата ти пееше песни, подходящи за такива моменти.

Потърсих те сред мъртвите. Не беше мъртва. Потърсих те сред ранените. Нямахте те. Търсих те сред живите. Беше заявила отсъствието си. Не искаше никой да разбере, че си там. А песните, които пееше на децата, за други разказваха.

Ти! прекоси живота безименна и обикновена. Даваше без да вземаш. Не търсеше почести. Не пожела славата. Безименна се озова там, безименна беше борбата ти, и ако трябва, пак Безименна щеше да предпочетеш да умреш в онази нощ.

Минаха години, а на тържествената проверка отекват имената на мъртвите. И аз, затворен един ден в килията на душата си, се прекланям пред теб и те изучавам. Теб, безименната, със слънчеви лъчи в косите, с бурята на северняка в съвсем русите ти коси. С бурята в сърцето ти. Теб, която се бореше без да желаеш да се откроиш, теб, която в мълчанието си се открояваше. Мълчание, което като песен преподаваше на децата.

Песента на влаковете

Така и не разбра какво пеят влаковете, напредвайки монотонно със същата цел. Нито можеше да си представиш, че пеят песен, която сами натъкмяват с ноти на сукката.

Сигурно никога не си виждал как препускат влаковете, оставяйки гъжда да се стича по мътните прозорци. Може би дори не си усетил борбата им, докато търсят пътя си в бръснещите ветрове.

Знаех тяхната песен, тя прилича на онази в сърцето ми. Тъй бавно, провлачено, все едно и също напява. По релсите се шири като на петолиние, а стрелката на всяка гара, на ключа сол наподобява.

Зная си песента, тя на влака е песен. Толкова години пътник, а никъде да не стига. Знае той моята песен – влакът, дето минава, и като пее провлачено, пее като че втори глас!

Ксанти Хондру-Хил (1964)

Средиземноморски вълни...

Триима сини поети изпълват живота ни единият възпява синьото на небето другият – морските вълни а третият шепне мъдростта на вятъра

Няма значение към кои брегове ни води стихотворението с какви облаци искаме да пътуваме с вълната от една синя кърна с бялото платно на лодка или с крилото на самолет мъдростта на вятъра винаги ще я има за да ни пренесе

До бреговете на мечтите с цветя, камъчета и раковини за съкровища. Ноиците в които разговаряхме на сини маси с приятели или по телефона на мили разстояние, слушайки гъха на морето по пълнолуние Забавлението което споделихме пътувайки с кола под наем без фарове из острова в опит да избегнем оня манастир а в крайна сметка прекарахме деня точно там в прегръдките на един Светец отнасяйки със себе си лековити масла и светена вода

Картините които открихме в малкия музей, върху нашите лица и на уличните ъгли гледащи към морето черпейки онзи гладен художник който бе чужденец в малкото кафене на брега Не сме си разменяли букви и азбуки като нашите предци не ни интересуваше дали цифрите са арабски или гръцки дори не опитахме да намерим обща територия защото трима сини поети, художник и музикант изпълниха живота ни с вълните на Средиземно море...

Poetic Habitat

Поетите живеят в стихотворенията Там се раждат там растат с думите се хранят в интервалите дишат върху пунктуацията почиват и дори когато си тръгнат живеят в белотата на всяка страница на върха на всеки молив и в безкрайните възможности на всеки език по света.

Неочаквана колекция

На дъщеря ми Анна

Събирах слънце, планина и море за да избродира вселената твоята зестра

Говорех на нощите за да орисат звездите бъдещето ти светло

Приседнах да доловя звуците на цветя цветовете на птици да се изпълни животът ти с хубост

Но щом се ослушах в мъничкото ти сърце собственият ми живот се препълни с музика, цвят и светлина

Раня Ангелакуди (1967)

Дни от младостта на лятото

В безкрайното зазоряване Се разстила сцена на невиждан покой. Лози и маслинови горички... лайка и папрати! Оттатък някъде към скалите малки знаци... съзирам бели къщи фарове на живот! Снежnobели са и облациите които разкъсвах като морски вятър в дните на лятната младост... Тогава беше, спомням си. Когато облациите извайваха образа ти, а аз като слънцето ги прегръщах... Тогава беше, спомням си! Когато севернякът изсичаше с лицето ти облика на свобода, а аз като морска птица плююща с крила напред вълните... Спомням си! Лицума на надеждата напълно разцифрнал в близостта на аромата му любовта пусна корени волята избуя,

а аз все още съм тук като първата младост на лятото, за да разнасям искрометния взор на твоите сънища. Ще помня навеки ония дни на младото лято!

Прашни прозорци

В проломите на копнежа те срещнах а тази вечер... в скрити пътеки твоята стъпка оставя следи в мисълта ми. Там дето в близостта на глухарчета и нарциси любовта ни покълва! Виждам себе си в голотата на природата, наблюдавам танца на пъпките, които в живот се прихващат отново, за да зърнат светлината на Бог. Пилея си времето, отброявайки минутите на очакване, ще ми се и аз като глухарчетата да пристъпвам тъй леко из въздуха на нашия ведър покой. Питам истините на въздишките, ала те се губят в горите от мълчание! Заговорнича с времето. Върху прашните прозорци композирам мелодията на прегръдката ни... Времето на онази изпълваща радост е близо!

Маргарита Матаци (1955)

Милост!

Зарекох се да те помирвам, Фатме, с трошици от моите стихове... Една войнишка раница, пълна с дъг тежи на раменете ми... Птици летят по следата на моето преминаване, клонове, радостно чуруликане и хвърчила с обещания за надежда раздират небето!... Балансираме двете на ръба на взаимната реципрочност: даваш, за да ти дам!... Въпрос, разширяващ зениците на очите...

Нямаш си нищичко, казваш? само един по-малък брат, който мъкнеш вечно като бреме на седемгодишния си гръб и два боси крака, ритаци камъчета чакъл посред пътя

Нямаш си нищичко, казваш? само разкошната ти коса, пусната безгрижно конска грива, която развяваш из равнината на Еврос

Нямаш си нищо, така ли? само една капка бушуващ океан, горчива вена която тече като река

в коритото на сърцето?

А този развълнуван поглед, който разнасяше бури в покоя ни? Това упорито съревнование, което събаряше стените на безпочвената вражда? Този стабилен вървеж по стъпките ни, който разколебаваше нашата посока?

¹ Отпратка към драматичните събития от ноември 1973 г., когато стотици гръцки студенти се събират в двора на Политехниката в Атина и завземат университета в знак на протест срещу военния режим. Макар и с цената на много убити и ранени, бунтът на студентите бележи повратна точка в съпротивата на гръците срещу военната хунта (1967-1974). – Бел. преѳ.

*С хиляди очи
ти ни наблюдаваше, Фатме,
с безброй слънца
озаряваше нощта ни,
с тъжни полумесеци
посребряваше нашата бедност...*

*Ти се довери на душата си
всред чувства съмнителни,
на слуха –
всред монотонни мъгли,
на докосването
всред груби докосвания...*

*Остана ти
неописуема горчивина...*

*Въпреки щедрите обещания,
ние ти отказахме благоволениято си,
понесли на кръстопътя от границата
маслинова клонка...*

*От тогава се зарекох
да те помилвам, Фатме,
с троици от моите стихове...
И не ми казвай пак
с тоя твой смаян поглед,
че не съм ти била дължна!*

Димитрис П. Краниотис (1966)

Вратовръзка на общественото благоприличие

*Взех да си разсъбличам
Дрехите
Докато не останах гол
Насред нищото*

*Виках
На непознат език
(Кой бездруго
Щеше да ме разбере?)*

*Обаче така и не ме арестуваха
За непристойно поведение*

*За да спра да креция
Ме черпиха с абсент
И ме издокараха от глава до пети
Само дете моите връзки за обувки
Не се връзваха
С тяхната вратовръзка*

*Не оставих ресто
За „rougboir“
Не залитнах по диагонал*

Пренасяне в нов дом

*Вече голи
Се облякохме с цветове
Свалихме думите и гласовете*

*Вече слепи
Изпихме светлината
Преплувахме смъртта*

*С алкохол и цигари
В багажа
Лъжесвидетелствахме
Забравили кои сме*

*Върху една птица
Изградохме живота си
И полетяхме отново
Всъщност се изнесохме*

Евтимииос Лендзас (1986)

Нежно в нощта

*Тук те намирам:
в замедената чаша с кафе,
в саксиите с дрехи на верандата.
В понеделник след една тъпа неделя.
Дъждът те разлиства като стар тефтер.
Чета отново кръвта, написана върху ризата.
Това е бавната сутрин, застанала над нещата.
Моето гладно тяло –
в късен следобед да слизам от тавана
сразен от победата на очите ти.
Сънят отново е в мен:
кленачите ти са приковани към звездите.*

Огледала

Роб Робертсон имаше една мания: да се гледа в огледалото. Където и да ходеше, постоянно носеше едно безупречно изчистено джобно огледало с ръчно изработена рамка, по която мъниста от ахат сияеха мастилено на слънцето. Искаше да опознае себе си по този начин, да види лицето си все едно е на някой друг, да се вживее както правят останалите. Беше въодушевен от идеята човекът да е наясно за всички свои лица – и в тъга, и в болка, лицата, които носят реакциите на всичките му ненаситни сетива. Онова, което дълго време го измъчваше като недостижим връх, беше дилемата за това как изглежда лицето на човек докато спи. Това състояние на полусъзнание, когато съненият мозък отразява запаметените снимки от ежедневиеото върху фина, мазна повърхност. Сънят като море, пълно с вода, скулптор на нашите гримаси. Нещо, което не може да се възприеме от чужди разкази. Трябваше да се увери лично. Обсебен от тази идея, веднъж реши да постави в спалнята над леглото видеокамера и с нея да снима цяла вечер. Внимателно избра местоположението ѝ така, че свършено да се засичат лъчите светлина, които усилват сцената. Едно легло, цяла вечер. На сутринта се събуди и едвам дочака да види сниманото. Гледа го кажи-речи един ден, цял ден. Не искаше да пропусне някоя от гримасите, измисляше тълкуване за предполагаемите сънища, започна да ги записва старателно, куп примамливи несънувани приказки, на които посвети живота си. Нощем спеше и сънуваше, а през деня гледеше кадрите. Така преживя остатъка от живота. Умря в съня си. Неговата смърт хвърли дим върху фантастичните писания, които бяха открити навсякъде в апартамента, хаотично разхвърляни, а казват, че където има дим, има и огън, затова един много уважаван издател с изискан вкус припозна огъня в осъзнатото майсторство на мъртвия и реши да го публикува. Това беше денят, когато светът за първи път видя лицето на Роб Робертсон на задната страна на корицата.

Да си писател

Колко е хубаво да си писател!
В джобовете си пазиш светове от пластилин, със сухи пръсти ги оформяш различно за всеки човек, а от остатъка под ноктите им издърпваш крила. Може с дни да упражняваш и усъвършенстваш автографа си по салфетки, бележки и кожа на млади девойки, до болка, до преболяване, и отново. Можеш през тишината да разказваш на минавачите колко са тежки очилата с дебели рамки на твоя нос. Можеш да си достатъчно арогантен и да избираш хаотично групи, в които да напъхаш тялото, а пред другите да казваш, че не те е грижа как всъщност изглеждаш. Можеш да философстваш до безкрай едноръчно и дори ако мислите ти изневерят – да напишеш поне десетина страници. Колко е хубаво да си писател!
Можеш сам да посочиш шрифта, с който да бъде изписано името ти на корицата на новата книга. Можеш с часове да пълниш пепелника и да попариш стаята с дим, без да си пушач. Може да си измисляш фалшиви места, на които те спохожда вдъхновението: в природата, в трафика, в лифта, докато чакаш ред на касата да платиш храната с неорганичен произход. Каквото и да

Неозаглавено

*Само една затворена врата ми остава до теб.
На стената с паяците убийци;
В свецата с моите очертания.
По хоризонталата на вълната – червената плът.
Невидимата ти ръка в чашата за кафе.
Луис Карол праща писма на момиченца.
Изпитва наслада от една снимка.
Таван, под и в средата сянка.
Счупени плочки с гласове от лютни зими.
Сиротното ни занимание изисква да бъде обикнато.
Една жена чисти зелен боб: на престилката ѝ
оживяват китара и гладно дете.
Само един прозорец остава до теб.
На неподвижното коляно е слънцето – нахапан
от устата ти хляб.
Два облака приближават и една целувка.*

Превод от гръцки: ЕКАТЕРИНА ГРИГОРОВА

Симона Йованоска

кажеш, ще бъде приветствано с овации, защото ти си писател. Можеш да се влюбиш в твоите героини, да си говориш с тях, да се смееш, да плачеш и да живееш. Можеш да затвориш вратата пред реалността и от себе си да направиш феномен, макар тя да не е била заключвана никога. Можеш да се дрогираш в името на изкуството. И в негово име да правиш пари. Да бях и аз писател, сигурно този разказ щеше да е по-дълъг. Но тъй като не съм, той тихо завършва тук.

Куфар

Малкият куфар, спретнато напълнен с лични и изключително необходими предмети, стоеше до тънките ѝ глезени. В средата на тъмночервената му обехтяла повърхност имаше дбе безполезни копчета, както и цип, който придаваше замислен израз на куфара. Тя гледаше с нетърпение и нескрита възбуда през прозореца, чакайки превоза си. Таксито закъсняваше. Когато по някое време разпозна предницата на автомобила, който се приближаваше към портата, взе в ръка куфара и без да се обърне, за да види за последен път стаята, която тънеше в безличен мир, излезе кротко, нетърпеливо затваряйки вратата зад себе си. Размени няколко гуми със сестра си. На въпросите отговаряше кратко, а и самата тя питаше малко. Нарочно и дискретно избягваше нейния поглед и единственото, което можеше да ѝ гаде, бяха няколко празни усмивки, които така и не преминаха, но бяха посрещнати с мълчание и облекчение. Една поразителна учтивост като мръсен облак висеше над техните глави и замърсяваше почвата, в която имаше изгледу да поникне нещо добро. В тишината времето се разтяга. В тишината времето се дърпа като мастика върху врял асфалт, сгазена от тежка, невнимателна стъпка. Изминаха няколко километра и решиха, че добре би им дошла почивка и малко протягане над краката, за циркулация. Паркираха покрай дълбок, живописен гребен, обраснал с гъста растителност и с милиони тайни в скритите корени. Очите ѝ бяха кървави. Сестра ѝ стоеше няколко стъпки зад нея и тъжно гледаше в гроба. Слезнал. Пуска да спусне ръката си върху нейното рамо, но размисли и я прибра в топлия джоб. Устните ѝ бяха сухи и напукани, прехапани отвътре и разранени. Небето имаше цвят на небе. Тъмнината избърсваше контурите на пустошта. Захладня и сестра ѝ предложи да се върнат в автомобила и да продължат пътя си. Но преди това тя трябваше да направи нещо. Отиде и взе куфара. Сретнато напълнен с необходими предмети. Лични. Засили се, замахна и го хвърли в дълбочината. В същия момент дълбочината го глътна и покри с тържествен мрак. Под листата, там където слънцето не докосва. Докъдето поглед не стига. Само мислите, като молци, я нагриват по ръбовете и създават неприятно скърцане. После се извърна към сестра си и се съгласи с предложението да продължат по своя път. Влезе в автомобила, наклони главата си на седалката и затвори очи. Сестра ѝ не се осмели да зададе въпрос. Какво имаше в куфара? Дълъг път ги чакаше до гома.

Превод от македонски: ЙОРДАНКА БЕЛЕВА